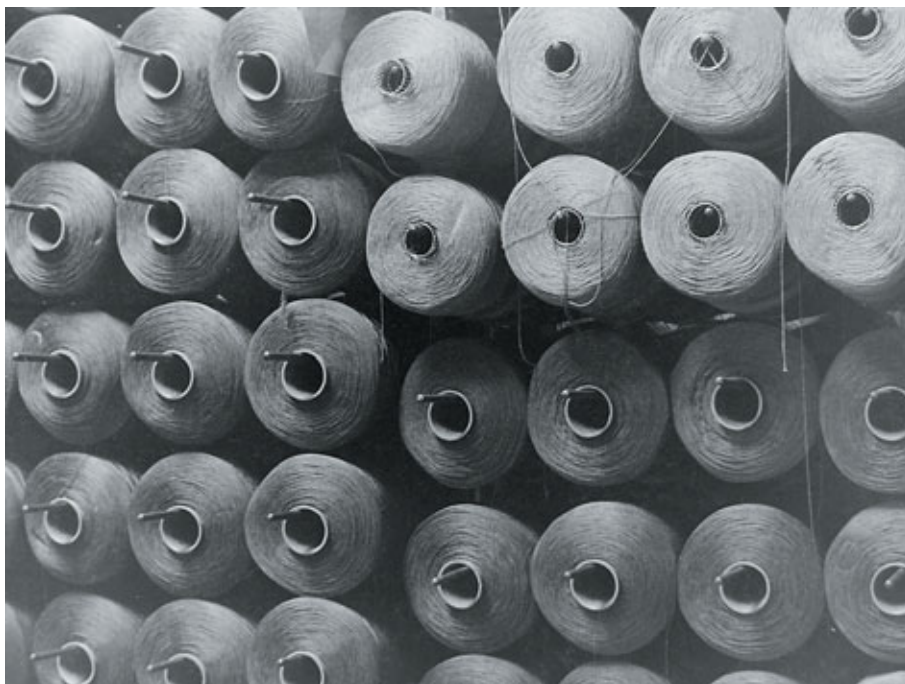

De groei van een stedelijke textielindustrie op het Oost-Vlaamse platteland:

Waarschoot van textieldorp naar katoenbastion

In een woensdageditie van juni 1930 publiceerde het katholieke Franstalige dagblad Le Bien Public een brief van een anonieme getuige die sinds eind 19de eeuw in Waarschoot verbleef. Hij schetste er het industriële karakter van het plattelandsdorp. In het stuk Une cité industrielle. L'essor de Waarschoot 1895-1930 zette hij de opmerkelijke evolutie van het textieldorp – langs de toenmalige rijksweg tussen Gent en Brugge – tot katoenbastion in de verf, zoals hij die zelf had meegeemaakt. Na het situeren van het dorp, volgde een opsomming van de grote textielfabrieken, die er kwamen met forse Gentse investeringen. Ietwat onhandig verzweeg hij de Wase liberale rivaal van de reeds overleden stichter van Le Bien Public, die er ook een noemenswaardige fabrieksgeschiedenis had gekend. Verder verhaalde de anonieme schrijver over de bijzondere besteding van het stedelijke kapitaal in Waarschoot, dat een industrieel centrum was geworden. Het zwaartepunt van de Oost-Vlaamse textielproductie verhuisde eind 19de eeuw namelijk van de provinciehoofdstad naar het platteland.

AUTEUR: Pieter De Reu

In een recent onderzoek naar deze ‘rurale exodus’ vanuit Gent naar het platteland bevestigt historicus Peter Scholliers de pioniersrol die Waarschoot en de figuur van de Hemptinne speelden. Er lagen verschillende motieven aan de grondslag voor deze stedelijke kapitaals- en industrialisatiegolf, die bovendien enkele expliciete ideologische en sociale gevolgen voor de landelijke dorpsamenleving met zich mee bracht. In deze bijdrage worden enkele krijtlijnen van deze lange textielgeschiedenis uit de doeken gedaan.

EEN TRADITIONELE WEEFNIJVERHEID IN DE INVLOEDSSFEER VAN STEDELIJKE GROEIPOLEN

Onze anonieme inwijkeling schreef in Le Bien Public over het eind 19de-eeuwse textieldorp: *‘Lorsque je fixai ma demeure à Waarschoot, en 1895, l’agriculture ne monopolisait plus l’activité de ses habitants, l’industrie lui disputait le terrain et visait à élargir son emprise.’* Hoewel hij toegaf dat de komst van het Gentse kapitaal geenszins toeval was, schreef hij de omvorming van Waarschoot tot een heus industrieel centrum voornamelijk toe aan de bijzondere geografische ligging van het textieldorp. Hij verdiepte zich echter amper in de bijzonder rijke voorgeschiedenis, die nochtans een determinant en ‘incentive’ vormt voor de stedelijke industrialisatie van het eind van de 19de eeuw.

Bladzijde 2: De Société Anonyme de Waarschoot
(© Bart Bonne)

Bladzijde 3: Spoelen in fabriek Lejour in de jaren 1960
(© Bart Bonne)

Onder: Waarschoot op kaart.

Het vroegmoderne marktgebeuren: van Eeklo naar Gent

Aanvankelijk was het de Eeklose markt die voor Waarschootse linnenwevers een voorname rol vervulde. Midden 13de eeuw – enkele jaren vooraleer de Waarschootse parochie werd gesticht – had de graaf van Vlaanderen reeds stadsrechten verleend aan het commerciële Eeklo. In het begin van de 14de eeuw bezat de handelstad een eigen weversambacht, en

de lijnwaadhandel kende er een grote bloei. In het zog van de Karolingische veroveringen na 1500 ontstond er een voorspoedige afzetmarkt voor de Europese legers en voor de kolonistoren en gekoloniseerden in Amerika. In de 16de eeuw breidde de Vlaamse linnenindustrie enorm uit. De lijnwaadverkoop in het Meetjesland was zo groot geworden, dat in het stadhuis van Eeklo een lijnwaadhalle werd ingericht. Hierdoor vergrootte ook de lijnwaadproductie in Waarschoot, dat voorheen echter geen noemenswaardige weverstraditie kende.

De tweede helft van de 16de eeuw werd weliswaar gekenmerkt door vele godsdiensttroebelen en oorlogen, die voor onzekere tijden zorgden. De lijnwaad-economie stortte ineen en Eeklo werd bijna geheel verwoest. Hierna werd de Eeklose weverij en die van de omliggende productiedorpen door de Gentse lijnwaadmarkt gedraïneerd. Typerend hiervoor is het feit dat de stad Eeklo, onder druk van Gentse patriciërs, in 1618 de toelating vroeg om de Gentse el te adopteren (een lengtemaat van ruim 75 centimeter; de breedte was afhankelijk van de garenboom). De lijnwaadmarkt was er ineengezakt en het kwam die slag nooit meer te boven. Op dat moment was de Gentse markt immers in volle expansie en werd ze het belangrijkste centrum voor Binnen-Vlaanderen; het gebied waartoe ook Waarschoot behoorde.

Waarschoot als voornaam productiecentrum van lijnwaad

Waarschoot behoorde al gauw tot het kerngebied van de proto-textielindustrie van Vlaanderen en een indrukwekkende bevolkingsgroei vormde de motor van de verdere uitbreiding van de weefnijverheid. Reeds in 1680 werd Waarschoot niet toevallig als eerste productiedorp van linnen vermeld, dat op de Vrijdagmarkt te Gent verkocht werd. Naar het einde van de 18de eeuw toe werd het lijnwaadweven in Waarschoot steeds belangrijker, en klom de Waarschootse linnenindustrie naar een hoogtepunt. Elk gezin werd als het ware – met de woorden van Ernest Dubois – een klein lijnwaadbedrijfje. Het aantal getouwen is een goede maatstaf voor de productiecapaciteit van het dorp. Sinds het midden van de 18de eeuw bezat Waarschoot met voorsprong de meeste weefgetouwen van de kasselrijparochies, zowel in absolute als relatieve aantallen.

In 1792 dacht het lokale bestuur erover om een bestendige, overdekte handelsplaats voor de koopmannen op te richten, maar de Europese oorlogsdreiging verhinderde deze plannen. Steeds meer textielhandelaars hadden een vaste standplaats op de Waarschootse markt: eind 18de en begin 19de eeuw kwamen de verkopers van vlas en werkgaren voornamelijk – en niet toevallig – uit het Kortrijkse. Vanaf het voorjaar van 1805 werd op de markt een onderscheid gemaakt tussen de transacties in textielproducten en in levensmiddelen. Waarschoot bezat op die manier een beduidende textielmarkt.

Het dorpsplein, waar de wekelijkse textielmarkt werd gehouden.
(© Collectie Erna Bulté)

Het zou weliswaar geen afzetgebied van lijnwaad worden: die rol bleef voorbehouden voor de Gentse markt.

Eveneens in 1792 – nog onder het Oostenrijkse bewind – werd Waarschoot in een grootscheepse enquête het dorp genoemd dat het meeste aantal getouwen telde, namelijk 821, die samen goed waren voor een productie van 14.317 stuks linnen per jaar. Het belang van Waarschoot als productiekeren van lijnwaad wordt bewezen door het feit dat er tien jaar later niet minder dan 12.000 stukken gewezen werden; vergeleken met de 175.370 uit het hele Scheldedepartement is dit 6,84 percent. En dat terwijl de Waarschotenaars slechts 0,85 percent van de 605.072 inwoners van het departement uitmaakten. We weten uit bronnen van deze periode dat er 668 Waarschootse gezinnen van de vlasweverij leefden; zowat 73,22 percent van de bevolking.

Een proto-industrieel centrum

Waarschoot was ontegensprekelijk een centrum van de proto-textielindustrie. Het thuisweven kende op lange termijn echter enkele stringente nadelen: het droeg bij tot de structurele verarming van de Waarschootse boerenstand. De landbouwopbrengsten die uit de weinig vruchtbare zand- en moerasgronden gehaald werden, waren er traditiegetrouw erg gering en de door de boeren bewerkte percelen waren uitermate klein en versnipperd. Wanneer de landmannen uit het weven voldoende kapitaal konden vergaren om het gezin en het bedrijf uit te bouwen, lieten ze het areaal van de boerderij kleiner worden. Dit werd onder meer uitgelokt door een loodzware demografische druk. De productiewijze werd aangepast: het akkerland werd dikwijls te klein om nog zelf vlas te telen, dus kocht men de grondstoffen aan van Waarschootse en Gentse handelaars, produceerde men lijnwaad en verkocht dat weer op

de markt. Maar wanneer de wever-boer niet meer kon terugvallen op een voldoende groot stukje akkerland, was hij voornamelijk overgeleverd aan de vraag naar linnen op de markt. En de eens zo typerende wisselwerking tussen landbouw en weven, die een grote dynamiek had bewerkstelligd, verdween. Aan de vooravond van het Franse bewind was Waarschoot een heus textieldorp geworden. Midden 19de eeuw bezat haast vier op de tien huishoudens geen te exploiteren stukje grond meer – in eigendom en/of pacht. Veel meer dan de helft van de bestaande landbouwuitbatingen was nog geen halve hectare groot; maar liefst één vierde van alle landbouwbedrijven mat hoogstens dertig bij dertig meter, net genoeg voor wat groenten. Het is dus geen toeval dat Waarschoot voor de inning van de Franse grondbelasting beschouwd werd als één van de twaalf – waaronder steden als Gent, Sint-Niklaas en Dendermonde – Oost-Vlaamse niet-landbouwgemeenten.

Enkele woelige oorlogsjaren volgden op de gunstige Oostenrijkse periode. Maar de Franse overheersing zorgde sinds 1800 bovenal voor een economische stimulans: door de veroveringen werden vele interne tolbarrières afgeschaft en kon de binnenlandse markt één grote vrijhandelszone vormen. Daarenboven werd geen buitenlands textiel meer ingevoerd door het afsluiten van de grenzen van Frankrijk – waartoe dus ook de Belgische gewesten behoorden. Negentig percent van de Vlaamse lijnwaadproductie was bestemd voor Frankrijk, geruggensteund door de Napoleontische continentale blokkade en het handelsembargo tegen vijand Engeland, waar reeds mechanisch gewezen werd. Ook de gemiddelde prijs van de grondstoffen vlas en garen werd zo'n twintig percent lager geschat dan op het einde van de Oostenrijkse tijd. Tussen 1804 en 1812 waren in Waarschoot niet minder dan 1.650 getouwen en 200

spinnewielen bedrijvig, die voornamelijk produceerden voor de Franse legertroepen. Het Waarschootse lijnwaad was in de regel ongekleurd, ruw en niet zelden van middelmatige kwaliteit. Voor persoonlijk gebruik witten de Waarschotenaren hun linnen zelf. Waarschijnlijk werden de meersen – Waarschoot is immers van nature een moergebied – gebruikt om de stoffen te bleken. Pas door de introductie van de katoenweverij werd er meer geverfd.

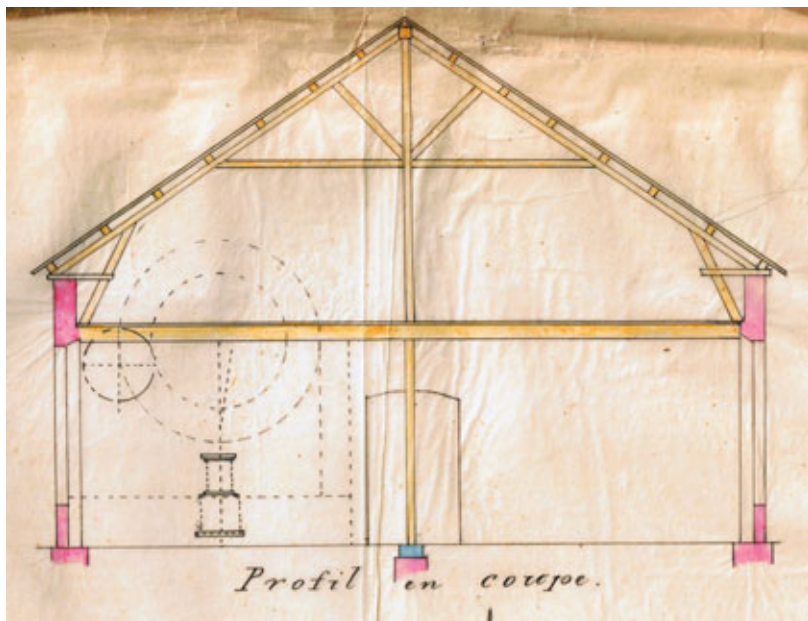
Het aantal (voltijdse) katoenwevers in Waarschoot

Teljaar	Katoen	Lijnwaad	Aandeel katoenwevers
1813	20	830	2,4 %
1816	400	ca. 500	44,4 %
1820	789	ca. 330	70,5 %
1825	809	371	68,6 %
1840	1000	300	76,9 %
1857	795	33	96,0 %

(bronnen: Meerts-1841 p. 104; De Vos-1990b p. 183; Bonne & De Reu-2012 p. 11)

De reconversie van vlas naar katoen en de afhankelijkheid van de steden

Tijdens de periode 1795 tot 1814 kende de Waarschootse weefnijverheid haar hoogtepunt. Door de terugtrekking van de Fransen vanaf eind 1813 verviel echter ook het embargo. Daarenboven voerden het Franse kerngebied en Spanje tijdens de laatste bezettingsjaren een protectionistische koers met hoge invoertaksen. Ongeveer vanaf 1810 daalde de Waarschootse textielproductie. Het werd een moeilijke periode om linnen aan de man te brengen. Toen in 1814 de Nederlanders de plak zwaaiden, ging de Waarschootse lijnwaadindustrie nog verder achteruit als gevolg van de uitvoerstop naar Frankrijk en Spanje (de belangrijkste afzetgebieden voor onze producten). Deze tijd was een belangrijk kantelmoment: de Waarschotenaars schakelden geleidelijk over op het weven van katoenen stoffen. Die omschakeling geschiedde heel eenvoudig: de wevers hoefden er hun lijnwaadgetouwen niet voor om te bouwen. Aanvankelijk werd het katoen niet in Waarschoot zelf gesponnen, maar na enkele jaren maakten spinsters die ruw katoen bewerkten een grote beroepstak uit. Het feitelijke weefwerk werd even goed door vrouwen en kinderen gedaan. De katoenweverij van thuis uit bracht weliswaar iets meer winst op, en de eerste maanden konden de wevers genieten van een voldoende levensstandaard, maar uiteindelijk was de malaise minstens even groot: in het voorjaar van 1816 maakte het gemeentebestuur gewag van vierhonderd werklozen in de katoennijverheid. Begin 1817 telde men niet minder dan 250 werkloze katoenwevers die reeds voor Gentse fabrieken weefden. De eigentijdse wevers zelf zagen de omschakeling naar katoen als een noodzaak. Maar de reconversie had een nefast, ongewild gevolg: de eens zo typerende zelfstandigheid van de landbouwerwevers was nu door de Gentse connectie verdwenen. Het overzeese katoen kwam immers via het Gentse Handelsdok Vlaanderen binnen, waarna het werd opgekocht door katoenhandelaars en fabrikanten. De helft van de Waarschootse katoenwevers werkte op die manier rechtstreeks voor Gentse fabrikanten. De kortstondige instorting van de textielhandel vanaf de jaren 1815 had aangetoond dat ze helemaal afhankelijk waren geworden van het katoengaren die de 'katoen-

Boven: De plaatsing van de eerste stoommachine om weefgetouwen aan te drijven, volgens het dossier 'commodo et incommodo' uit 1857. (© Gemeentearchief Waarschoot)

Onder: Volgens de overlevering is dit het eerste stuk mechanisch geweven katoen: een zakdoek of 'neusdoek' vervaardigd tijdens de septemberkermis van 1858.

(© Gemeentehuis Waarschoot)

katoenwevers uit Sint-Niklaas met veel zin voor initiatief. Hij had zich reeds decennialang gespecialiseerd in siamoise of katonette stoffen en neusdoeken en was katoenuitgever in Waarschoot. In Sint-Niklaas kende men op die manier de 'Waarschootstof': een soort textieltechniek om wol met kettendraad van vlas te weven. Frans De Schepper stierf rond de Belgische omwenteling, maar de zaken werden terstond overgenomen door zijn jonge weduwe, die beslist een neus voor zaken had. Anno 1840 verschaften de De Scheppers reeds werk aan 250 handwevers uit Waarschoot en omstreken.

Op 28 mei 1841 verliet zoon Pieter Hyppolyte De Schepper de Plezantstraat in Sint-Niklaas en ging zich samen met zijn moeder en broers Joseph Edouard en Jan Baptiste in 't Kasteel' in Beke vestigen – een gehucht van Waarschoot. De familie bouwde het buitengoed om tot de fabriek 'Veuve De Schepper et Fils' en liet er 25 jacquardgetouwen installeren – manuele weefgetouwen maar met geautomatiseerde onderdelen. Vanaf 1842 stelde de familie twintig wevers te werk. Enkelen van hen hielden als 'bestuurders en opzieners' de controle over de peperdure getouwen. De weefgetouwen dienden om zakdoeken in geruit linnen te vervaardigen, verder nog katoen-, calicot- en siamoisestoffen, en later ook beddendijk. Uit vrachtbrieven blijkt dat nog veel van het in Waarschoot verwerkte garen afkomstig was uit Sint-Niklaas en werd aangeleverd door een voerman. In 1844 werd de fabriek en dus het productieproces gevoelig uitgebreid met een indrukwekkende blauwververij: de De Scheppers kleurden hun stoffen zelf in drie en later op het jaar in vijf blauwverfkuipen. Het aantal kuipen steeg in 1845 naar 10, in 1847 naar 18 en in 1849 naar 22: een voor die tijd indrukwekkend aantal. Sinds 1848 nam broer Jan Baptiste De Schepper de dagelijkse leiding van de fabriek over. Ondertussen richtten de andere telgen van de familie zich weer op het commerciële Sint-Niklaas.

De investering van Gentenaar Hebbelynck

Het is best mogelijk dat één van de katoenuitgevers te Waarschoot uit het midden van de 19de eeuw de Gentse industrieel Jacques Henri Hebbelynck was, die in het tweede kwart van de 19de eeuw Waarschootse thuiswevers in onderaanneming had. Samen met zijn broers en zussen runde hij reeds 25 jaar een textiel fabriek op de site van het oude Spanjaardenkasteel van Gent, bestaande uit een spinnerij annex weverij waarin voornamelijk katoenstoffen, siamoise en meubelstoffen vervaardigd werden. Eind 1852 liet Hebbelynck zeven weefgetouwen overbrengen naar Waarschoot, in een nagelnieuwe fabrieksplaats in de huidige Stationsstraat. In deze fabriek in opbouw zouden wollen weefsels worden gemaakt. Hebbelynck vatte het plan op om er snel vijftig getouwen in onder te brengen en op deze manier de wevers een verzekerd inkomen te bieden.

De Waarschootse wevers zagen in deze loonarbeid een uitweg uit de katoencrisis: 'Dit gesticht, dat eenen heilzamen invloed moet uitoefenen op de volksellende onzer gemeente, belooft onze wevers eene merkelyke verzachting van hun lot en laet dan ook hier algemeen een gewenscht uitwerksel te gemoet zien.' De motieven zijn niet duidelijk, maar eigentijdse referenten zagen het alvast zo: 'en examinant ses produits on voit qu'il n'a pas été des derniers à faire progresser son industrie.' Waarschijnlijk ving Hebbelyncks Waarschootse weverij – met een oppervlakte van net geen 350 m² – een deel van de productie van gesponnen garen op die niet in de Gentse fabriek kon worden gegeven. Enkele jaren voordien had hij ook al een lijnwaadatelier in Oordegem opgericht waarin hij de werknemers die hij ter plaatse kon inschakelen contracteerde.

Naast wol werden er trouwens ook katoenen stoffen geweven, met specialisatie in tafeldoeken. Doorheen de jaren sloot en heropende de fabriek verschillende keren onder verschillende eigenaars, tot de weverij in 1871 definitief verkocht werd aan Gentenaar Henri Hubers-Desespringalle. Aan het eind van de 19de eeuw

Buitenzijde van de reeds gesloopte witte fabrieksmuur.
(© Gemeentearchief Waarschoot)

was er naast de fabriek een tweede werkzaal opgericht en waren er niet minder dan 103 arbeiders werkzaam. Naast deze woning was het bedrijf van De Vreese gevestigd. Sinds 1889 werkte Johan De Vreese – een gewezen meester-gast en katoenuitgever – als verver samen met Desespringalle. Op deze manier konden deze kleinere fabrikanten enig weerwerk bieden tegen de kapitaalkrachtige Gentse fabrieken. Want hoewel Hebbelynck zijn Gentse fabriek reeds in 1858 mechaniseerde, werd de Waarschootse weverij van Hebbelynck-Hubers-Desespringalle nooit van machines voorzien.

De aanvang van de mechanische katoenindustrie

Het tweede weekend van september 1858 mag een mijlpaal in de industriële geschiedenis van Waarschoot genoemd worden. Toen de ambitieuze De Scheppers uitbreiding zochten om hun productie te mechaniseren, lieten ze een nieuwe fabriek optrekken in de huidige Schoolstraat in een beluik achter het lusthuis rechtover de kerk. Jan Baptiste De Schepper was immers in deze statige burgerwoning van zijn schoonmoeder ingetrokken, nadat de burgemeester in 1854 overleed: de nog bestaande omwalde woning wordt nog steeds 'Kasteel De Schepper' of 'Scheppers' Wal' genoemd. De oppervlakte van de fabriek mat 650 m² en diende als katoenweverij, blauwververij, drogerij en scheerderij. De honderd getouwen werden aangedreven door een stoomketel van 16 pk met een druk van 4 atmosferen die de verticale stoommachine in beweging bracht: het begin van de mechanische textielindustrie in Waarschoot.

De De Scheppers waren op het moment van de mechanisatie de meest vermogende inwoners van het dorp – samen met notarisfamilie De Vlieghe en burgemeester-

notaris Joos – en hadden veel kapitaal geïnvesteerd. De fabriek van De Schepper had het op economisch vlak niet steeds onder de markt, maar kon gelukkig wel de wevers een verzekerd inkomen verschaffen. Ook toen de Amerikaanse burgeroorlog de katoentoevoer deed stilvallen tijdens de 'cotton famine' in de jaren 1861-1865. Toen het met de bedrijfszaken beter ging, plaatste Jan Baptiste De Schepper in 1874 een tweede stoomketel met een druk van 5 atmosferen. Ondanks de grote concurrentie van nieuwe bedrijven vanaf 1886 bleef de familieonderneming verder werken. Op 23 januari 1889 stierf Jan Baptiste De Schepper, broer van de eerste fabriekseigenaar in Beke en zelf oprichter van de eerste Waarschootse gemechaniseerde textiel fabriek. Zijn vrouw Mathilde Wttenhove zette het bedrijf verder tot aan haar dood op 22 juni 1895, waarop de arbeiders tijdelijk werden ontslagen. In het najaar van 1895 heropende haar oudste zoon Alphonse De Schepper het bedrijf, maar reeds op 12 augustus 1899 sloot de fabriek De Schepper haar deuren.

DE TWEEDE FASE VANAF 1880: HET ONTSTAAN VAN EEN TEXTIELBASTION MET GENTS KAPITAAL

Na 1880 diende zich een nieuwe fase aan, die heel verschillend aan de voorgaande was. Gentse katoenbazen boorden een erg grote arbeiderscapaciteit aan, door een nieuwe fabriek in een plattelandsdorp te vestigen. Meestal verhuisden ze een deel of een productielijn van hun bestaande Gentse fabriek. Hoewel dit proces amper tot de eeuwwisseling duurde, kende het veel navolging, onder meer door de onderlinge verstrengeling van en relaties tussen de katoenfabrieken. Gent bleef uiteraard het textielcentrum bij uitstek, maar binnen twee decennia verplaatste het zwaartepunt van de textielproductie zich naar de dorpen.

Gemechaniseerde fabrieken

Teljaar	Waarschoot	Gent	Provinciaal totaal
1846	0	38	41
1880	1	26	119
1896	5	41	86
1910	3	48	142

Aantal weefarbeiders

Teljaar	Waarschoot	Gent	Provinciaal totaal
1846	0	5.994	6.355
1880	113	7.987	11.880
1896	766	8.237	12.409
1910	1.256	10.104	21.948

Totaal stoomkracht (in PK)

Teljaar	Waarschoot	Gent	Provinciaal totaal
1846	0	930	992
1880	15	6.613	7.149
1896	515	9.906	14.810
1910	ca. 1.500	25.865	43.677

(bronnen: Lievens-2005 p. 116-122; Scholliers-2008 p. 540)

Tussen 1880 en 1887 maakten drie Gentse 'katoenhuizen' de verhuis naar plattelandsdorpen. Het waren niet de minste en ze bleven in elkaars buurt. De kapitaalkrachtige de Hemptinne (huis Lousbergs) was zowat de eerste om de verhuis te maken. Hij was ontegensprekelijk de onbetwiste textielgrootheid van zijn tijd. Vanaf 1881 bereidde hij de oprichting van een fabriek in Waarschoot voor. Ook D'Heygere (huis Baertsoen-Buysse) koos enkele jaren nadien voor Waarschoot. In de buurgemeente Sleidinge bouwde het huis Dierman een plattelandsfabriek. Van 1895 tot 1900 maakten een vijftal kleinere Gentse katoenvennootschappen dezelfde beweging; nu ging de voorkeur naar de streek rond Wetteren.

Welke motieven lagen nu aan de grondslag om naar Waarschoot te trekken? Toen de mechanisatie van de textielnijverheid zich op het platteland begon door te zetten, was 'Maison Lousbergs' de trendsetter om in nieuwe fabrieken te investeren. Reeds begin 19de eeuw streken de Lousbergs neer in de streek van Ronse, waar de lonen laag en de wevers talrijk waren. De Gentse investeringen in Waarschoot op het eind van de 19de eeuw moeten in het licht van diezelfde lonen en personeelstrategie gezien worden. De Gentse katoenindustrie was immers gericht op massaproductie van goedkope goederen. Om het hoofd te bieden aan de – voornamelijk buitenlandse – concurrentie, poogden de stedelijke katoenbaronnen de productiekosten zo laag mogelijk te houden. Het spreekt voor zich dat de fabrikanten op zoek gingen

naar werknemers waarmee ze reeds een jarenlange werkervaring onderhielden, zoals de katoenwevers uit Waarschoot.

De Hemptinne aan het hoofd van Société Anonyme Lousbergs

In de 19de eeuw waren verscheidene lokale textielhandelaars actief in Waarschoot. De grootste katoenuitgevers waren echter Gentse katoenbaronnen, waaronder de familie Lousbergs, die aan de wieg stond van de katoenindustrie in Gent. In 1821 bouwde Ferdinand Lousbergs een gemechaniseerde katoendrukkerij aan de Reep, die in 1827 werd overgenomen door schoonzoon Felix-Joseph de Hemptinne. De familie de Hemptinne liet er in 1845 een spinnerij aanbouwen. De belangrijkste zustervestiging was die in Waarschoot.

Wanneer Société Anonyme Lousbergs in 1882 in Beke opstartte, waren er amper twintig getouwen in werking, in 1884 waren dit er al 150, in 1893 konden niet minder dan 300 wevers aan de slag op 320 getouwen en op het hoogtepunt van haar bestaan in 1912 werden 1.600 getouwen draaiende gehouden. Er werkten toen 800 arbeiders in het bedrijf. Aan het hoofd stond Joseph de Hemptinne, kleinzoon van de Gentse katoenbaron en pionier Ferdinand Lousbergs. Een schouw van maar liefst veertig meter spuide de fabrieksmoer over de Lieve, die op haar beurt dienst deed voor waterkracht en koeling. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd 'Beke fabriek' ge-

Pagina 11 links

boven: Tijdens de zomer van 1925 werd vanuit Gent een 19 ton zware stoomketel aangeleverd.

(© Gemeentearchief Waarschoot)

Rechts boven: De ranke fabrieksschouw van S.A. Lousbergs te Beke-Waarschoot.

(© Collectie Bart Bonne)

Onder: De Waarschootse vestiging van 'Société Anonyme Ferdinand Lousbergs'.

ATELIERS MAHY FRÈRES
 SOCIÉTÉ ANONYME
GAND
 MAISON FONDÉE EN 1869

GAND, LE 17 Juli 1905
 RUE DE LA CRAUPE, 1
 (BELGIQUE)

Mynheeren,

Wy nemen eerbiedig de vryheid U te vragen ons de toelating te willen verleen tot het vervoer van een stoomkettel wagende cirka 19 Ton, en welke waar-schynlyk zal plaats grypen einde der toekomende zooniet in de eerste dagen der volgende week.

Vermits de kettel bestemt is aan de Firma Lousbergs tot Beke, zal den te volgen weg zyn:
 Statie Waerschoot - Statiestraat - Dorpplaats - Gentschen steenweg tot aan het Fabriek.

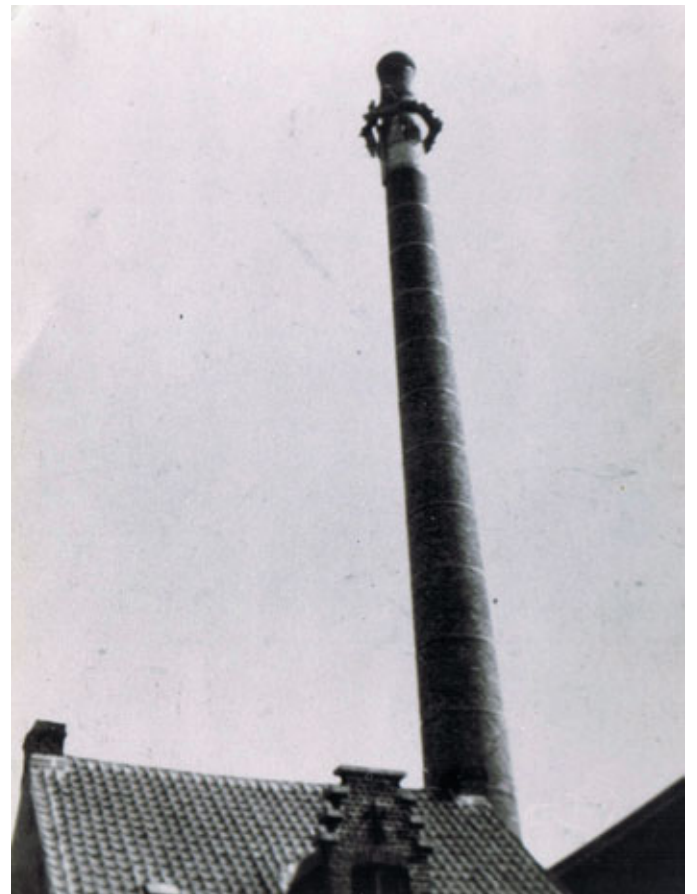
De volgreedte der wielen van onzen wagon bedraagt 300 m/m, terwyl het buitenspoor der achterwielen 2,30 m. meet.

Wy zyn verzekert dat gy ons met een gunstig antwoord zult willen vereeren, en groeten U, Mynheeren, met allen eerbied en hoogschtemd.

*14 Juli 1905
 J. Mahy Frères
 49, rue Mauby, Gand*

Handwritten note:
 Reply on July 19 1905
 The request is granted on condition that the boiler is transported on the railway tracks between the station and the factory.

Aan de Keeren Burgemeester en Schepenen der Gemeente Waerschoot.

Lithografie 'Société Anonyme Ferd. Lousbergs Gand, Fondée en 1824. Filature, tissage, teinturerie de coton', met de Gentse en Waarschootse vestiging.

(© MIAT)

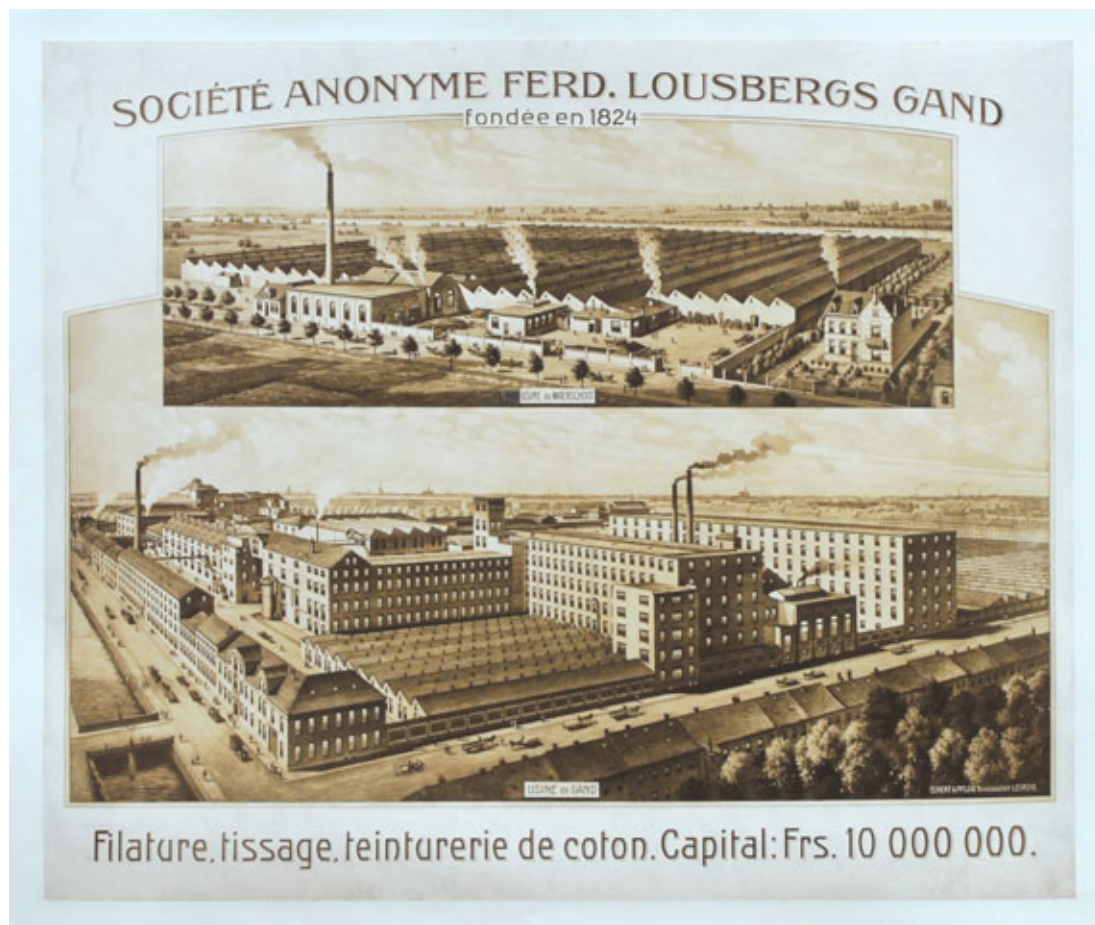
Pagina 13 boven:

Weversvrouwen en -kinderen aan de ingang van Lejour. De mannen komen net de toegangspoort uit.

(© Gemeentearchief Waarschoot)

Onder: Bedrijvigheid in fabriek Lejour in de jaren 1960.

(© Collectie Bart Bonne)

heel ontmanteld en werden de getouwen in schuren over heel de gemeente verspreid. De fabriek diende tijdens de oorlog als lazaret voor schurftige paarden van het Duitse leger. Na de oorlog kende het bedrijf opnieuw een grote bloei – het liet in 1920 nog een derde stoommachine van 310 pk leveren – tot de crisis van de jaren 1930.

Lejour-Van De Capelle en de nichemarkt

In 1886 richtten de Ronsische nijveraar Jean Lejour en zijn schoonvader en Gentse eigenaar Jean Baptiste Van De Capelle op de Leest een ververij, blekerij en katoenscheerderij op. Het verven werd in 1890 gemechaniseerd met een stoommachine van 8 pk en gebeurde voor de vele katoenwevers in Gent en Waarschoot. Al gauw waren er plannen om de fabriek uit te breiden met een eigen weverij. Hierdoor konden de Gentenaars in Waarschoot zelf de concurrentie aangaan met De Schepper en de Hemptinne. Meteen werd de ververij vergroot en gingen enkele naburige huizen tegen de grond om plaats te maken voor een fabriekshal. Deze locatie werd de nieuwe weverij en vanaf 1894 werd er een stoommachine van 60 pk geplaatst, die de weefgetouwen aandreef. Toch bleven er ook nog vele thuiswevers voor deze onderneming werken. De uitbreiding van de textielfabriek was nog niet ten einde. Tussen 1899 en 1906 werd nogmaals bijgebouwd en werden er verschillende nieuwe machines geplaatst. In 1899 werd een tweede stoommachine van 110 pk be-

steld; een jaar later liet Lejour-Van De Cappelle een generator met bijbehorende stoomketel plaatsen. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog waren er weliswaar een driehonderdtal getouwen in werking, maar de Grote Oorlog betekende een klap voor firma Lejour: half juni 1918 verbleven er vierduizend rekruten in de gemeente, waarvan vele in fabriek Lejour. Het bedrijf zou nooit meer een echte uitbreiding kennen, noch in bedrijfsplanning, noch in personeelsbezetting. Na de Eerste Wereldoorlog doken er enkele milieuproblemen op. Omwonenden klaagden over lozingsproblemen en Lejour diende enkele infrastructuurwerken te ondernemen. In 1925 kende het bedrijf nog een modernisering: het stapte over van stoomketels op elektromotoren voor de aandrijving van de weefgetouwen. Gedurende de Tweede Wereldoorlog bleven de Waarschootse weverijen werken, zij het op een laag pitje. Bij Lejour werkten er op 5 december 1942 vijf bedienden en honderdzeventien arbeiders. Na de oorlog werden de financiële structuren van de weverijen gewijzigd.

Het bedrijf specialiseerde zich stevast op de nichemarkt van de fantasieweefsels. Deze luxemarkt bleek rendabel en stond een relatieve kleinschaligheid toe. Dit verklaart meteen waarom deze firma niet zo'n grote uitbreiding kende als de andere Waarschootse fabrieken, die enkele jaren nadien werden opgericht.

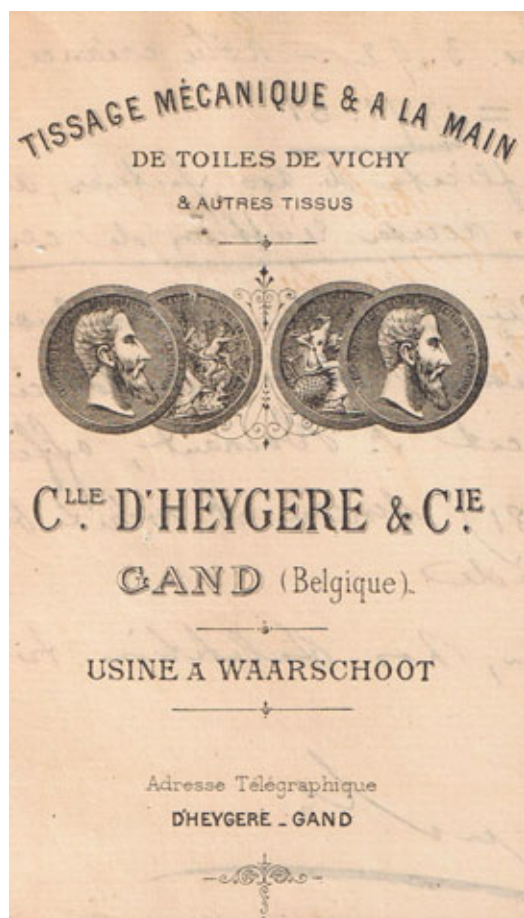
Société Anonyme de Waerschoot: het hoogtepunt van de Waarschootse textielgeschiedenis

Op een avond in 1887 reisde de Gentse industrieel August Buysse met de trein van Brussel naar Gent. Hij geraakte in gesprek met Jozef Alsberge, die reeds vennoot was in het Gentse textielbedrijf Alsberge-Van Oost. Alsberge vertelde Buysse dat Camiel D'Heygere – Gents industrieel en ex-vennoot van de firma D'Heygere et Lotte – hem had aangesproken met de vraag of hij niet geïnteresseerd was in de overname van een weverij. Alsberge zelf was hierop niet ingegaan, maar de interesse van August Buysse was wel gewekt. August Buysse leidde toen de befaamde Gentse Société Anonyme des Établissements Baertsoen & Buysse en vond dit een interessante investering voor zijn schoonzoon Albert Kraft de la Saulx. Buysse spoorde Kraft meteen aan contact op te nemen met Camiel D'Heygere. De dag erna ontmoetten de heren elkaar en men kwam snel tot een akkoord: ze richtten de nieuwe vennootschap 'La Société D'Heygere & Cie' op. Een derde vennoot zorgde voor de getouwen die hij meebracht uit Gent. In Waerschoot kon hij eveneens enkele mechanische weefgetouwen en handgetouwen opkopen, die hij in een schuur achter een huis langs de staatsbaan vond. Vermoedelijk waren het oude machines die nog in voormalige fabrieksgebouwen van De Schepers te Beke werden opgeslagen, nadat de De Schepers hun voornaamste productie sinds een dertigtal jaar naar hun nieuwe fabriek in de Schoolstraat had-

den overgebracht. Een andere vennoot zorgde voor een kapitaalbreng van maar liefst 150.000 frank en meteen werden er een vijftigtal arbeiders opgeleid. Zij hadden als meestergast Adolphe Van Den Kerckhove. Op 24 augustus 1887 deed de firma een aanvraag om een mechanische weverij, door stoom aangedreven, te mogen oprichten op een stuk grond in de wijk Hoekje schuin tegenover het station. De zaak liep echter mank en begin 1889 werd de rekening op de bank leeggehaald. Schoonvader August Buysse snelde de onderneming te hulp en op 16 maart 1889 vormde men de vennootschap om tot 'Société Anonyme de Waerschoot'.

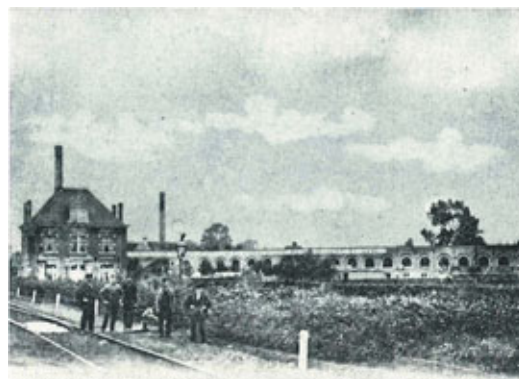
Toch bleef het rommelen in het Hoekje: D'Heygere zag zijn positie verzwakt tegenover de clan Baertsoen-Buysse. Hij nam ontslag op 4 juli 1890. D'Heygere, die nog steeds veel kapitaal had uitstaan in de naamloze vennootschap, dreigde ermee een nieuwe vestiging te bouwen naast de Société Anonyme de Waerschoot indien zijn aandelen niet in nominale waarde werden uitbetaald. Er werd geen compromis bereikt en D'Heygere voerde zijn stoutmoedige plannen in 1892 uit. Hiermee bezorgde hij vooral zichzelf heel wat kopzorgen. Maar hij had wel een veldslag gewonnen tegen vroegere zakenpartner Albert Kraft de la Saulx, die nog tevergeefs protest had aangetekend tegen de nieuwe fabriek van D'Heygere. Op zijn beurt begon D'Heygere zich toe te leggen op de handel met de kolonie (rond 1895). De investeringen ten spijt ging de firma D'Heygere in 1903 definitief op de fles. Het bedrijf werd omgevormd tot kistenmagazijn en ververij van de Société Anonyme de Waerschoot.

In de nieuwe naamloze vennootschap Société Anonyme de Waerschoot zetelden voorzitter August Buysse, administratief directeur Camiel D'Heygere en afgevaardigd administrateur Albert Kraft de la Saulx. Daarbij kwamen ook Alfred Baertsoen en Alphonse Nève, die optraden als commissarissen. Baertsoen en Buysse – die een grote invloed uitoefenden op het bedrijf – hadden een gelijknamig bedrijf Baertsoen-Buysse nabij de Dampoort in Gent: de bureaus van de Société Anonyme de Waerschoot werden overgeplaatst naar de omgeving van de Dampoort. Naast het bestaande bedrijf – de oorspronke-

Links: Briefhoofd van fabriek D'Heygere. (© Collectie Bart Bonne)

Rechts: Fabriek D'Heygere naast Société Anonyme de Waerschoot. (© Collectie Pieter De Reu)

Waerschoot. Fabriek d'Heygere. — Etablissements d'Heygere.

Boven en onder: De spinnerij van Société Anonyme de Waerschoot.
(© Collectie Pieter De Reu)

lijke fabriek van D'Heygere – bouwde de vennootschap een nieuwe weverij waar 150 werknemers aan de slag konden. De stoffen die er geproduceerd werden waren vichys (beddetijk) en dril (een soort van linnen). Door onderhandeling met Baertsoen kreeg men toelating om ook artikels van de firma Baertsoen-Buyse over te nemen, zoals zogenaamde watertwists, gemixte stoffen en dikke broekstof.

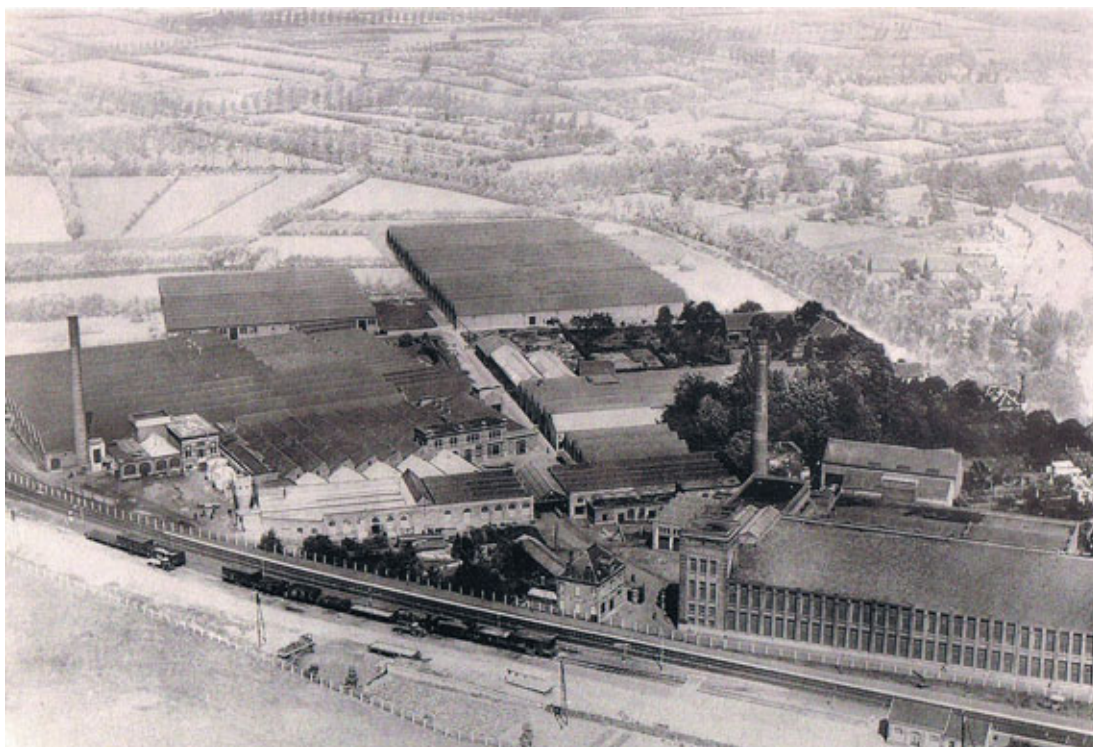
Toen D'Heygere in de zomer van 1890 ontslag nam, werd hij op 2 augustus 1890 vervangen door Feyerick – beheersraadslid van de Société Anonyme de Waerschoot en grootindustriël in Gent –, enkele dagen nadat Standaert werd benoemd tot directeur van de fabriek. Ondertussen was in 1891 ook Georges

Buyse – zoon van de eerder vermelde August Buyse en bovendien geroemd impressionistisch kunstschilder – bij de nieuwe onderneming betrokken geraakt. Nadat zijn vader ziek was geworden, was hij de aangewezen persoon om de leiding van het bedrijf Baertsoen-Buyse over te nemen. Zijn vader had hem daar ook voor klaargestoomd. Georges had immers stage gevolgd in katoenspinnerijen in Engeland en Duitsland. Aangezien zijn inbreng in de Société Anonyme de Waerschoot tot uitstekende bedrijfsresultaten leidde, werd hij nog datzelfde jaar tot vierde beheerder benoemd. In 1892 werd – eveneens door toedoen van Georges Buyse – een bestelling verkregen voor een tiental gekleurde flanelkettingen. Het werd een verbluffend succes, en de toekomst van de

Luchtfoto van het fabriekscomplex van Société Anonyme de Waerschoot.

(  Collectie Pieter De Reu)

Onder: De fabrieksschouw van Société Anonyme de Waerschoot uit 1907, beschermd als industrieel relict en onlangs gerestaureerd. (  Erfgoedbank Meetjesland)

zaak en een daaropvolgende periode van welvaart lagen vast. In 1893 kon de vennootschap reeds winstaanden verdelen en in 1895 verhoogden zij de supraandelen. In 1897 werd Georges Buysse afgevaardigd bestuurder; later dat jaar werd op een buitengewone algemene vergadering Alfred Baertsoen tot bestuurder benoemd. Het kapitaal dat in het bedrijf circuleerde, bedroeg 600.000 frank. Er stonden driehonderd getouwen en het industrieterrein was anderhalve hectare groot. In 1902 besloot (de toen al zieke) Buysse tot een spectaculaire uitbreiding van het machinepark ter waarde van 80.000 frank. Dit stond de Société Anonyme de Waerschoot toe om een installatie te hebben die in België ongeëvenaard was! De hoogconjunctuur stropte door economische moeilijkheden in 1907 en Buysse besliste tot het bouwen van een spinnerij met 12.400 spinnen: hiermee kregen de fabriekshallen een grote uitbreiding. De schaarste van de grondstoffen was echter zo groot dat men zich genoodzaakt zag de vennootschap te ontbinden en opnieuw op te richten met een kapitaalsinjectie van 1.250.000 frank. De moeilijkheden lagen echter nog niet achter de rug. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 bracht grote belemmeringen met zich mee. In maart 1917 werd de fabriek stilgelegd, in mei namen de Duitsers het koper weg uit de Waerschootse brouwerijen en weverijen en in 1918 werden er – zoals bij Lejour-Van De Capelle – heel wat soldaten te slapen gelegd. Tot overmaat van ramp was in 1916 Georges Buysse gestorven.

Na de oorlog nam Georges zoon Alfred de taak als afgevaardigd bestuurder over. Gelukkig kon hij het bedrijf enig elan teruggeven. Na de Eerste Wereldoorlog was de Société Anonyme de Waerschoot zelfs

het eerste bedrijf dat honderd automatische getouwen tegelertijd aankocht (van het Engelse merk Northrop). In 1919 was het kapitaal van de Société Anonyme de Waerschoot reeds opgetrokken tot 2.500.000 frank en drie jaar later werd Pierre Dierman binnengehaald als nieuw raadslid. Hij richtte de dochteronderneming Beltexco op. En om onafhankelijker te staan ten opzichte van de toeleveranciers richtte de Société Anonyme de Waerschoot in 1930 een blekerij op. In 1934 bezat het bedrijf maar liefst 1.000 getouwen en 18.000 spinnen. Ook in dat jaar werd de bijkomende vennootschap Waertex opgericht, waarover Maurice Van Hooren de leiding kreeg.

Directeur Van Renterghem werd in 1936 directeur-generaal van alle afdelingen. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog werd in 1939 de vijftigste verjaardag van de Société Anonyme de Waerschoot gevierd. In het jubileumboek werd een lijstje opgesteld van wat het bedrijf bereikt had: het bestond op dat ogenblik uit een scheerderij, een ververij, een weverij met 1.200 getouwen, een blekerij, een opmakerij en een spinnerij met 24.000 spullen. Dat alles samen op een oppervlakte van 25 hectare, waaronder liefst 26.000 vierkante meter fabrieksgebouwen. Het kapitaal bedroeg niet minder dan 20.000.000 frank en het kader bestond uit 87 personeelsleden. In totaal stelde de Société Anonyme de Waerschoot net voor de Tweede Wereldoorlog 914 mensen tewerk.

Maar de Tweede Wereldoorlog gooide enigzins roet in het eten. Het bedrijf kon verder werken, al was het op een laag pitje. Door het open blijven en de economische heropleving na de oorlog, kon de fabriek een doorstart maken. In de jaren 1950 werd het machinepark drastisch gemoderniseerd en konden de Gentenaars opnieuw aan een grote bloeiperiode beginnen.

DE LOKALE INDUSTRIËLE ONTPLOOIING EN HET IDEOLOGISCHE SPANNINGSVELD

De politieke en ideologische machtsstrijd onder de Waarschootse bovenklasse zou een grote invloed hebben op de sociaal-economische geschiedenis van de gemeente. Met de Gentse investeringen en de komst van de grote fabrieken, kwamen ook de stedelijke sociale wantoestanden en emancipatorische bewegingen naar het Oost-Vlaamse platteland. Enkele lokale verklaringsfactoren vormen een relevante aanvulling op het industrialisatieverhaal en schragen Scholliers' gegevens, gepubliceerd in 2008.

Het platteland kende immers een eigen dynamiek. De Hemptinne was bijvoorbeeld de eerste om het viergetouwensysteem te introduceren bij de opstart van zijn fabriek in Waerschoot. Deze concurrentie woog meteen op de stedelijke arbeiders en de Gentse fabrieken konden niet uitblijven. Baertsoen & Buysse

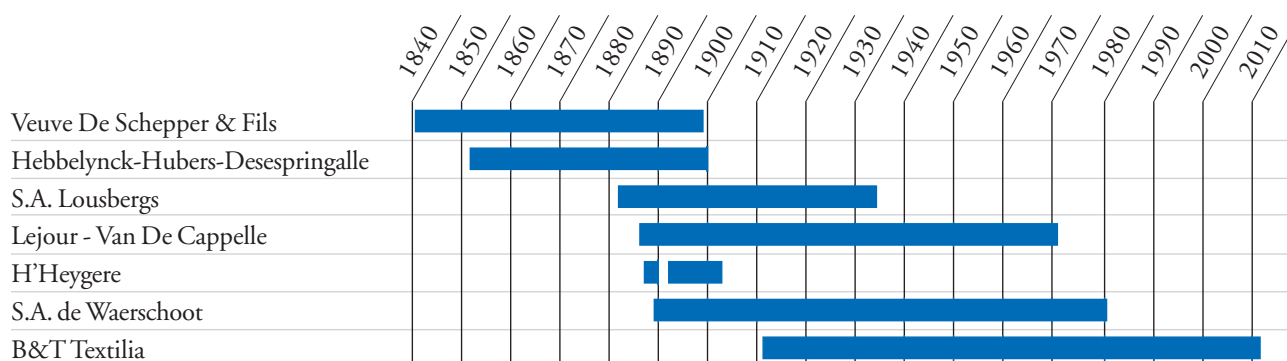
nam het viergetouwensysteem – hoewel zwaar veroordeeld door de Gentse arbeidersverenigingen – over in 1888. Na 1893 was dit systeem te Gent veralgemeend. Door de uitbreiding van zijn machinepark, kon de Hemptinne in 1904 in zijn Waarschootse fabriek zelfs uitpakken met een achtgetouwensysteem. Deze innovaties klinken indrukwekkend, maar er ging steeds ongelijkheid op de werkvloer, uitbuiting en sociale onvrede achter schuil. De beste wevers werden aan een uurloon aan de achtgetouwen gezet; het goedkopere weefwerk van geringe kwaliteit op de viergetouwen werd aan stukloon uitbetaald. Daarenboven zorgde een meergetouwensysteem voor sneller, harder werk en bleek de zwaardere mechanisering gevaarlijker. Het duurde nog tot na de Tweede Wereldoorlog vooraleer een zekere nivellering de ongelijkheid in werkomstandigheden en lonen tussen stad en platteland wegwerkte. In het Gentse moederbedrijf betaalde dezelfde katoenbaron begin 20ste eeuw nog een uurloon uit dat dertig percent hoger lag dan op het platteland. De vennoten van Baertsoen-Buysse keerden gemiddeld vijftien tot twintig percent minder stukloon uit in de Société Anonyme de Waerschoot, dan in het Gentse Société Anonyme Baertsoen & Buysse. Voor wie de Waarschootse wevers zag aan de slag gaan, leek S.A.W. steeds vaker voor 'Sukkelaars Aan 't Werk' te staan.

Uiteraard bleven deze (kwali)ke evoluties niet zonder gevolgen. Enkele bijzondere aspecten van het moderne industrialisatieproces die voorheen typisch stedelijke fenomenen waren, kregen geleidelijk aan ingang in de plattelandssamenleving: werkstakingen, lockouts, arbeidersemancipatie, fabrieksongevallen, politieke polarisatie, proletarisering en marginalisering. Voor de beknopte situering van deze kenmerken in Waerschoot moeten we terug naar de ontplooiing van het industriële klimaat aan het begin van de 19de eeuw.

Burgemeester Wttenhove: verzoener van klerikale en liberale belangen

Sinds het midden van de 18de eeuw verschenen enkele vooraanstaande families op het toneel, die de Waarschootse politieke en sociaal-economische agenda tot diep in de 19de eeuw bepaalden. Belangrijke ver-

Tijdslijn gemechaniseerde textiel fabrieken te Waerschoot.

mogende 'dynastieën' waren de lokale publieke ambtenaren De Vliegheer en de notarissen Joos. Deze laatste familie was verwant met de Wttenhoves, die naam maakten als handelaars in bouwmaterialen. Judocus Bernardus Wttenhove was ongetwijfeld de meest markante figuur. Hij overleefde verschillende regime-wissels en was van 1815 tot aan zijn dood in 1854 burgemeester van Waarschoot. Hoewel hij de dag van vandaag als opportunistisch beleidsmaker kan overkomen, moet hij bovenal herinnerd worden om zijn gedegen politieke inzicht.

Burgemeester Wttenhove huwde in het crisisjaar 1817 en regelde zijn handelszaken vanuit het Zomergemse Stoktevijver, de buurgemeente van waaruit ook zijn voorouders afkomstig waren. In datzelfde jaar drukte hij voor het eerst nadrukkelijk zijn stempel op de sociale politiek van Waarschoot. Door de atypische verstrengeling met de slabakkende Gentse katoen-nijverheid leed de weversbevolking meer onder de werkloosheid dan de omringende dorpen. Typisch voor de 19de-eeuwse economische denkbeelden was dat de lokale politiek de remedie enkel zag in het verschaffen van werk aan wevers en spinsters. Dit was geen structurele maatregel, maar op korte termijn kon de burgervader op veel begrip rekenen. Het gemeentebestuur verkocht sinds 1817 immers goedkoper vlas aan de spinners en aan de wevers werd voordelig katoengaren aangeboden, volgens de prijzen van vóór de crisis. Hoewel de Waarschootse en Gentse handelaars-fabrikanten hierover klaagden – het betekende oneerlijke concurrentie, zeker in de hoofden van de liberaalgezinden –, schonk het bestuur hieraan weinig aandacht: het hernam dit besluit in 1818.

Deze maatregelen werden door de weverbevolking gesmaakt. Het schetst de daadkracht van Wttenhoves beleid en toont aan dat hij compromissen durfde maken. Zelf stond hij nochtans aan het hoofd van de liberale fractie, waarvan de lokale industriëlen en kooplui deel uitmaakten. Tijdens en net na de Nederlandse periode gold hij overigens als de pleitbezorger van het lokale orangisme. Maar ook in het dagdagelijkse bestuur kon hij de meningsverschillen tussen de twee politieke kampen wonderwel overstijgen: tot de liberalen hoorde tevens De Vliegheer; zijn (wijlen) vaders neef Joos was katholiek. Daarenboven leverde Wttenhoves expliciete steun aan de jonge kloostergemeenschap – die van 1842 tot 1857 een kantwerkschool met zestig getouwen huisvestte – en inzet voor de arbeidersbevolking hem veel krediet op bij de clerus.

In de illusie te kunnen concurreren met de gemechaniseerde textielindustrie van Engeland en Frankrijk door nog intensiever te profiteren van de grote arbeidsmarkt van verarmde werklieden in de stad en in de plattelandsgemeenten, kampten de Gentse textiel-exploitanten na de Belgische revolutiemaanden met een overstock. Voor de Waarschootse handwevers la-

gen de vorige jaren van armoede nog vers in het geheugen. Eind 1833 nam het lokale bestuur daarom het initiatief om het parlement aan te schrijven. Waarschoot was het eerst om de volksvertegenwoordigers te wijzen op het lot van de wevers. Andere gemeenten en steden zouden het Waarschootse voorbeeld volgen. In de brief is onder meer te lezen: 'Wat vragen wy? Werk! Niets anders dan werk. Neen! Onze sterk gespierde armen zullen zich nooyt uyttrekken tot het ontfangen eener vernederende aelmoes; dat, lafhertigen daertoe besluuten. Wy nooit! Liever de dood dan onze medeburgers lastig te vallen, zoo lang wy tot werken kracht genoeg hebben. Waer werk is, daer is brood.' In 1838 werd in Brussel een nationaal comité ter bevordering van de lijnwaadindustrie ingericht, met als Waarschootse leden een lijnwaadkoopman, een 'fabrikant', notaris-schepen Joos en diezelfde burgemeester Wttenhove. De overheid had een ministeriële onderzoekscommissie aangesteld om in de dorpen met fabrieken en werkplaatsen de wegwijnende nijverheid ter plaatse te bestuderen. Wttenhove kon de commissie naar Waarschoot halen, ondanks de afwezigheid van fabrieken en het steeds kleiner wordende belang van de lijnwaadproductie. Ter plaatse verklaarde Judocus Wttenhove nogal stoutmoedig voor de inspectieleden dat wanneer er geen hulp zou komen voor de weverstiel, hij zich genoodzaakt zag voor de armen te gaan stelen en naakt door de straten te lopen. Jaren later zou hij met zijn gemeentebestuur zelfs een smeekbede rechtstreeks aan koning Leopold richten, weliswaar zonder succes.

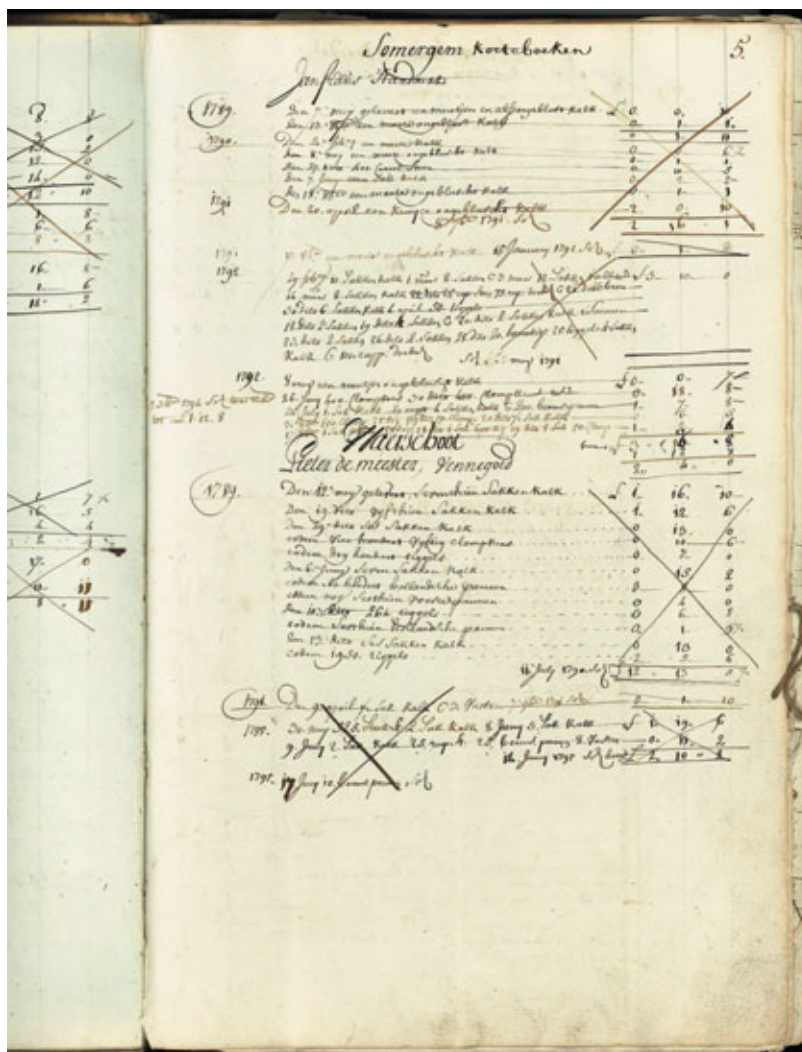
In de jaren 1840 sloeg de grote structurele commerciële crisis toe. Het katoendorp verteerde hallucinante sterftcijfers, die ver boven de Oost-Vlaamse en zelfs West-Vlaamse gemiddeldes uittorenden. Enkele goedbedoelde hulpmaatregelen schoten tekort of bleken een druppel op een hete plaat. Wttenhoves vrouw had bijvoorbeeld de dagdagelijkse leiding over de plaatselijke borduurschool. Dit was een werkschool die begin 1848 werd opgetrokken op initiatief van de Belgische staat, met kapitaal van de Brusselse fabrikant Charles Hagle, maar slechts enkele jaren bestond. Ondertussen kon Wttenhove zelf enkele tientallen handwevers vanuit Waarschoot voor verschillende buitendorpse werkateliers laten werken. Voor Gent bijvoorbeeld werd in de jaren 1840 'Waarschootstof' geweven. De Belgische overheid probeerde ondertussen vat te krijgen op de crisis door lokale nijverheidscomités ter ondersteuning van de lijnwaadnijverheid op te richten: het Waarschootse comité zag op 29 juni 1844 het levenslicht. Het moest een soort van armenbestuur worden, dat werk aan de armen – voornamelijk katoenwevers – verschafte. Het nijverheidscomité zelf bleek al gauw een doodgeboren kind. Door een tekort aan middelen en voornamelijk het gebrek aan daadkracht, ging het roemloos ten onder. Aan de tewerkstelling in de weverij kon het amper bijdragen. De samenstelling van het comité – met een notabele en paternalistische inslag –

droeg dan weer de stempel van Wittenhove: de burgemeester zelf zat het comité voor en ook de pastoor, een vertegenwoordiger van het armenbestuur en de notulerende gemeentesecretaris maakten de dienst uit. Ze werden bijgestaan door vier fabrikanten, waaronder de broers Pieter Hyppolyte en Jan Baptiste De Schepper. De Wase familie had haar sterke financiële macht immers heel snel omgezet in een grote politieke macht. In november 1843 was Jan Baptiste met de oudste dochter van de toenmalige burgemeester Wittenhove gehuwd. Via het huwelijk van Jan Baptiste kon de familie zelf het economische beleid binnen het dorpsbestuur bepalen. Enkele jaren na het overlijden van de burgemeester zou Wittenhoves tweede dochter achtereenvolgens huwen met Jan Baptistes broers Joseph Edouard en Pieter Hyppolyte.

Wittenhove zette zich tot op het eind van zijn leven volop in voor de economische ontwikkeling van zijn dorp. In het voorjaar van 1854 hadden Waarschotenen reeds aangedrongen bij de volksvertegenwoordigers om de spoorinfrastructuur tussen Gent en de gemeenten in de Borinage beter te ontsluiten. Vermoedelijk kaderde dit in de plannen van ambitieuze nijveraars. De eerste concrete plannen gingen uit van Désiré-Joseph Marchal (een Brussels burgerlijk ingenieur die in een spoorlijn ten noorden van de lijn Brugge-Gent een mooie investering zag) die het jaar erop een zorgvuldig voorbereid dossier indiende bij de Belgische staat. Hij wilde immers een concessie verkrijgen voor een op te richten spoorlijn tussen Nazareth en Breskens via Gent. Waarschoot zou een prominente stopplaats krijgen. Zeeuws-Vlaanderen zat echter niet te wachten op Waals steenkool, waardoor van de 48 kilometer lange spoorlijn niks in huis kwam. Hetzelfde jaar werd een project ingediend door de Eeklose industrieel Neelemans, die doorheen de jaren vele economische initiatieven op zijn palmares vergaarde. Ook nu weer was er een station in Waarschoot voorzien. De spoorlijn van een twintigtal kilometer garandeerde een optimale aanvoer van Gentse ruwe goederen. Het Belgische parlement weerhield de aanvraag, maar de aanleg van een sporennet tussen Gent en Waarschoot had nog wat voeten in de aarde. Toch vormde het enkele jaren later de grotere verbinding van Gent naar Brugge via Eeklo. Op 6 september 1861 stopte de eerste trein aan het station van Waarschoot. Via het spoor konden katoen en pendelarbeiders worden vervoerd. Er werd ook een ruim rangeerplein aangelegd, net voorbij het station. Hier werden grote hoeveelheden ruw katoen uit Amerika overgezet.

De schoolstrijd van 1878: de ideologische tegenstellingen op de spits gedreven

Net zoals in zovele Belgische plattelandsgemeenten vormde de schoolstrijd in Waarschoot de eerste clash tussen de katholieke en liberale pleitbezorgers. Eind jaren 1870 luidden de liberalen de strijd om de ziel van het kind in: iedere gemeente diende minstens één neutrale lagere school te hebben en godsdienst-

Geheel boven: Het 'kalkboek' van Pieter Antoon Wittenhove - oom van Judocus Bernardus - toont de boekhouding van de handelaars in bouwmaterialen.

(© Gemeentearchief Waarschoot)

Boven: De goederentrein aan het station van Waarschoot.

(© Collectie Pieter De Reu)

onderricht werd er uit het leerprogramma geschrapt. De katholieke reactie was furieus. Het werd de ouders onder meer verboden hun kinderen naar deze gemeentescholen te sturen. De Waarschootse wevers die in de fabriek van de liberaalgezinde De Scheppers werkten, werden echter op hun beurt verplicht hun kinderen naar de gemeenteschool te sturen. Dit was een doorn in het oog van de oude dorpspastoor Bruno Van Dorpe. De De Scheppers maakten daarenboven deel uit van een gemeentelijk comité dat sinds 1879 moest toezien op de naleving van de nieuwe schoolwet. De oude pastoor vatte de ongelijke strijd met veel geestdrift aan. Tijdens de Waarschootse schoolstrijd werd de liberale familie De Schepper door katholieke aanhangers bedreigd, beledigd en uitgescholden voor geuzen. Hun koetsen werden meer dan eens besmeurd. Om het pleit in deze schoolstrijd te winnen, sprak Van Dorpe uiteindelijk zijn persoonlijke vriend en grootindustriël Joseph de Hemptinne uit Gent aan om naast het 'blauwe fabriekje' een katholieke fabriek te bouwen.

Joseph de Hemptinne
anno 1908.
(© Collectie Pieter De
Reu)

Joseph de Hemptinne

Joseph de Hemptinne was de onbetwiste leider van de Belgische ultramontanen: een beweging die radicaal streefde naar een prominente plaats van de kerk

in de maatschappij en de almacht van de paus. Later werd de Hemptinne bedacht met de bijnamen 'de klerikale Van Artevelde' en 'de paus van Gent'. Samen met de Waarschootse pastoor Van Dorpe was hij in de jaren 1860 lid van de 'Assemblée générale des catholiques en Belgique', die in Mechelen congressen hield over de invulling van de katholieke lijn en het houden van goede werken. De Hemptinne was bovendien de bezieler van de Vincentiusgilde, formeel opgericht in 1845. Zijn godsvrezende zus was in 1846 gestorven door tyfus, die ze opliep aan het ziekbed van een arme, en dit liet zijn sporen na in het verdere leven van de Hemptinne. De Vincentianen steunden vele katholieke initiatieven van hulpverlening aan armen en behoeftigen. Toen Van Dorpe in het armtierige Waarschoot aankwam, liet hij meteen een parochiale Sint-Vincentiusgenootschap oprichten.

De Hemptinne richtte zijn aandacht sinds de jaren 1870 – toen de economische crisis tot enkele spectaculaire faillissementen in de naaste omgeving van de Hemptinne leidde – steeds meer op zijn Gentse textielbedrijven. Eind 1880 gingen de bank van zijn schoonvader en de onderneming van zijn broer over de kop. De schoolstrijd zorgde bovendien voor politieke spanningen tussen de radicaal-katholieke Joseph en zijn meer liberaalgezinde broers. De bouw van het Waarschootse textielbedrijf diende dus beslist niet enkel economische belangen. Het deed het gehucht Beke overigens in korte tijd omvormen tot een parochie. Naast zijn bedrijf wilde Joseph de Hemptinne ook nog een vrije school en een kapel bouwen in Beke. Zijn werknemers waren verplicht tweemaal per dag te bidden, en eenmaal per jaar gezamenlijk op bedevaart te gaan naar de Lourdesgrot te Oostakker. De katholieke inslag van dit bedrijf was al vlug de inspiratiebron voor haar bijnaam 'De Heilige Vader'.

Niet alleen de liberale en vrijzinnige krachten kwamen in het vizier. De Gentse ervaring had van de Hemptinne een conservatief-katholiek en overtuigd paternalist gemaakt: hij was gekant tegen elke vorm van beroepsvereniging. De steeds hechtere en sterkere organisatie van de stedelijke textielarbeiders zou hij vooralsnog op het Waarschootse platteland niet aantreffen. We laten de katoenbaron zelf aan het woord, die in 1886 voor de 'Commission des fils et tissus de coton' getuigde: 'La situation est telle à Gand que nous ne sommes plus maîtres de nos ouvriers; nous avons en présence de nous une organisation formidable et très bien entendue, aux mains des socialistes... Est-il possible de réduire tous les salaires de 40 à 50%.' De aversie tegenover het 'rode gevaar' was zo groot, dat de Hemptinne het steeds verboden heeft om wevers met socialistische sympathieën arbeid te verschaffen.

De emancipatiebeweging onder de arbeiders

Vele Gentse arbeiders waren helemaal niet opgezet met het feit dat de productie naar het platteland verhuisde en in de stad voor meer werkloosheid zorgde. Door ook de plattelandse wevers warm te maken voor

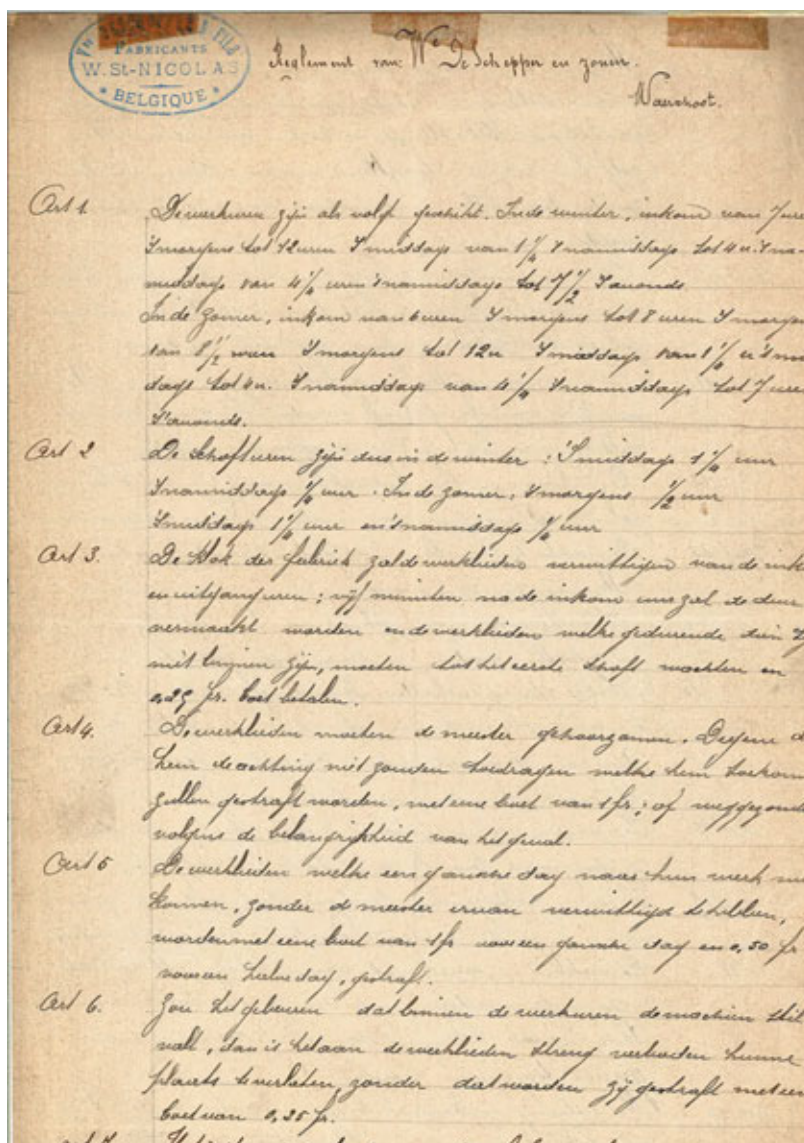

Links: Een zeldzame foto van een betoging voor loonsverbetering in het laatnegentiende-eeuwse Waarschoot. (© Gemeentearchief Waarschoot)

Onder: Het rigoureuze bedrijfsreglement van Alphonse De Schepper: de arbeiders dienden de meester niet alleen te gehoorzamen, maar mochten tijdens de fabrieksuren zelfs niet praten of fluiten. (© Gemeentearchief Waarschoot)

de sociale strijd, konden zij echter ook hun eigen werkomstandigheden beïnvloeden. De Gentse socialistische textielarbeiders vatten in 1887 het plan op om vanaf het volgende jaar ‘propagande op den buiten [te voeren] waar er fabrikanten van de stad zich geplaatst[t] hebben.’ De uitvalsbasis was Eeklo en Waarschoot. Het is niet ondenkbaar dat ook de eerste Waarschootse staking door hen werd aangevuurd. D’Heygere & Cie. had de twijfelachtige eer om die te beleven. Eind maart 1888 was een boete van de werkgever de aanleiding voor de eerste werkstaking. Daarop eisten de arbeiders het ontslag van de plaatselijke directeur. De staking duurde een week, maar leverde nauwelijks resultaat op. Toch was de houding van de wevers zonder meer kordaat, want van een vereniging in een weversvakbond was toen nog geen sprake.

De verspreiding van Gentse en Eeklose propaganda – respectievelijk Vooruit en het regionale De Toekomst – en pamfletten creëerde samen met socialistische meetings te velde een draagvlak voor een socialistische arbeidersbeweging en stakersinitiatief in Waarschoot. Heel wat Waarschootse arbeiders werkten overigens in Gentse fabrieken en waren aangesloten bij een Gentse vakbond of de coöperatieve Vooruit. De volgende jaren staakten de plaatselijke wevers om arbeid, wanneer de productie niet hoog genoeg was om alle werknemers van werk te voorzien. Ook het stukloon lokte veel ongenoegen uit bij de Waarschootse wevers, die niet zelden op kleine getouwen werden geplaatst om smalle stoffen te weven: op die manier daalde het zo al karige loon nog meer. De massaproductie met slechte grondstof – de kwaliteit van het garen was zo slecht dat men voortdurend genoodzaakt werd om te stoppen met weven – werkte de ontevredenheid nog meer in de hand.

Rechts: Het logement van 127 ordehandhavers tijdens de staat van beleg in juni 1896.

(© Gemeentearchief Waarschoot)

Midden: De socialistische turnvereniging. (© Collectie Francine De Rycke)

Onder: De Christene Werklieden. (© Collectie Bart Bonne)

Garde-municipale Nationale

RÉQUISITION, en vertu de la loi du 14 août 1887, pour le logement REQUISITE, krachtens de wet van 14 August 1887, voor het logement et la nourriture des troupes, en het voedsel der troepen. (1)

Le sous-officier *Rambaux*, en l'absence de son capitaine, requiert (2) le collége des bourgeois et échevins de la commune de *Waarschoot*, province de *la Région de Flandre-Orientale* de fournir les prestations suivantes du 2 juin 1896 au 7 juillet 1896.

CATEGORIE DE LOGEMENTS	LOGEMENT POUR:	NOMBRE DE LOGEMENTS		OBSERVATIONS.
		LOGEMENTS	PERSONNES	
Militaires	Lieutenants généraux			En cas de non-exécution, avant le départ des troupes, le chef de troupe sera tenu de se rendre au chef de commune pour en faire la demande écrite et légalisée, sous la signature de son chef de troupe, et de la déposer au bureau de la commune, en l'absence de son chef de troupe, au chef de commune, en l'absence de son chef de troupe, au chef de commune, en l'absence de son chef de troupe.
	Lieutenants colonels			
	Chefs de bataillon			
	Officiers adjudant-chef	6	12	
	Officiers adjudants	68	136	
Autres	Officiers en retraite			
	Chirurgiens en retraite	33	66	
	Capitaines			
Autres	Capitaines			
	Chirurgiens			
	Paroles			

A. Waarschoot, le 7 juin 1896.
Le Maire, *Rambaux*

Een banale aanleiding kon de eensgezindheid aanwakkeren om maandenlang te staken, zoals gebeurde in de fabriek van D'Heygere in de zomer van 1900. Hierna werden heel concrete, maar onuitgevoerde plannen uitgetekend om in het katoendorp een eigen werkrechtvaardersraad op te richten.

De grootste stakingsgolf vond echter plaats in 1896. Dat jaar werd fabriek De Schepper opnieuw opgestart, onder leiding van de zoon. Alphonse De Schepper regeerde kort en verleende zijn werknemers geen rechten. Hij vaardigde daarentegen een onmenselijk bedrijfsreglement uit met niet minder dan 29 verplichtingen. De arbeiders beschouwden dit reglement als een treiterij en beschimpten de willekeur van de bestraffingen. Onder het mom van een tekort aan grondstoffen en te lage lonen ontstond op 22 april 1896 een sociaal conflict dat als het grootste en zwaarste in Waarschoot geboekstaafd staat. De werkonderbreking met een stakerspiket voor de fabrieksingang duurde langer dan drie maanden. Toen enkele stakende arbeiders te horen kregen dat een wever thuis stoffen afwerkte in opdracht van De Schepper, werd de sfeer nog grimmiger. De stakers brachten volgens verschillende bronnen minstens vijfhonderd arbeiders op de been, gooiden fabrieksruiten in en trachtten brand te stichten in de burelen. Het daaropvolgende brutale rijkswachtoptreden werd door de inwoners scherp veroordeeld, te meer omdat er een schepen door een sabelslag gewond geraakte. Het kwam zelfs tot een onderzoek van het parket van de correctionele rechtbank van Gent, maar de verdachten werden buiten vervolging gesteld. Ondertussen had de toenmalige conservatief-katholieke burgemeester een staat van beleg uitgeroepen van 2 juni 1896 tot 7 juni 1896 en hij verbood samenscholingen van meer dan vijf personen. Begin juni verbleven te Waarschoot in totaal 6 rijkswachtofficieren, 68 manschappen en 53 ordehandhavers te paard, om de gemoederen te bedaren. De ordetroepen kwamen uit de Waarschootse politie en de rijkswachtkorpsen van Eeklo, Zomergem en Bassevelde. Op 6 augustus werd de staking tevergeefs beëindigd en vier arbeiders werden ontslagen.

De daaropvolgende jaren gingen de wevers zich steeds beter verenigen, zochten ze almaar vaker hulp bij grotere belangenverenigingen en konden ze nog af en toe hun levenslot door stakingen en oproer verbeteren. In deze woelige jaren begonnen de arbeiders van zowel socialistische als christelijke strekking de rangen te sluiten: er ontstond een sociaal-katholieke 'gilde' (1893), een neutrale vakbond met overwegend socialistische arbeiders (1898), een socialistische propagandaclub (1899) een anti-socialistische bond voor katholieken (1903) en een christelijke vakbond (1903). Binnen dit decennium ging de politieke verzuiling van de Waarschootse arbeiders van start. Hieruit groeiden invloedrijke plaatselijke initiatieven en enkele voormannen konden zelfs de gemeente overstijgen. Iemand die naam maakte vanuit de anti-socialistische beweging in Waarschoot, was Emiel

Verheeke. Op zijn twaalfde begonnen in de textielfabriek, werd hij snel secretaris van de jonge plaatselijke textielvereniging. Vanaf 1912 speelde hij een belangrijke rol in de christelijke vakvereniging. Sinds 1922 was hij nationaal voorzitter van het Centraal Verbond der Christene Textielbewerkers van België – één van de voorlopers van het huidige Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV). Hij buitte de leidende positie van ‘zijn’ Textielcentrale ten volle uit en deed de overkoepelende vakvereniging uitgroeien tot de grootste Belgische vakvereniging. Een positie die de organisatie tot vandaag bekleedt. Vanuit dezelfde ideologische hoek ontstond in 1904 de paternalistische nijverheidsschool. Het aannemen van vakkundig geschoolde arbeiders was immers ook in het belang van de patroons. Één van de afgestudeerden was Camiel Van Overmeire, de uitvinder van de naadloze aandrijfriem. Met een patent op zak richtte hij de ‘Riemenfabriek Van Overmeire-Verspille’ in Sint-Amandsberg op, waarna hij drijfriemen leverde voor meer dan vijfhonderd Belgische weeffabrieken en constructiehuizen. Omdat de lessen van de weefschool te theoretisch bleken, werd vanaf 1936 een vierjarig praktijklessenpakket opgesteld. Dat het pakket zeer goed in elkaar stak, ondervond ook een nationale inspectiecommissie. Die maakte vanaf 1 januari 1948 het Waarschootse voorbeeld verplicht voor alle scholen van de categorie B6-B5, en dit voor heel België.

‘Waarschoot geeft het sein der overwinningen in arm Vlaanderen’

In de Société Anonyme de Waarschoot werd eind 1910 en begin 1911 zeven weken niet gewoven. Zeventien arbeiders hadden op 20 december de fabriek platgelegd om loonsverhoging te verkrijgen, waarop de neutrale vakbond een werkstaking overwoog. Maar de directie was de wevers voor en een week later stonden de vierhonderd arbeiders op straat. Gedurende deze zeldzame Waarschootse ‘lockout’ – de eerste had ook daar in het voorjaar van 1900 plaatsgevonden – hielden de socialisten verschillende manifestaties. De lockout werd financieel gesteund door de Waarschootse bevolking en de Gentse ‘Broederlijke Wevers’. Er waren zelfs de uitgeweken Meetjeslanders die vanuit Amerika de werkloosheid ondersteunden. De lockout zelf bleek uiteindelijk slechts een morele overwinning, maar de feeststoet na de syndicale zege verliep onder de niet mis te verstane historische slogan: ‘Waarschoot geeft het sein der overwinningen in arm Vlaanderen’. Een duidelijke verwijzing naar de ophefmakende reportage ‘Door Arm Vlaanderen’ uit 1901 van August De Winne. Eeklose en Gentse wevers betuigden hun steun en zelfs de Gentse voorman Edward Anseele zakte hiervoor naar Waarschoot af. Vakblad De Textielarbeider berichtte over de lockout: ‘De werklieden waren hier zelf de aangevallenen, doch verdedigden zich zoo dapper, dat zij van aangevallenen zelf aanvallers werden. Schooner strijd heeft de Textielfederatie nooit gevoerd. [...] De verstandhouding der bestuurleden, het moedige gedrag der stakers

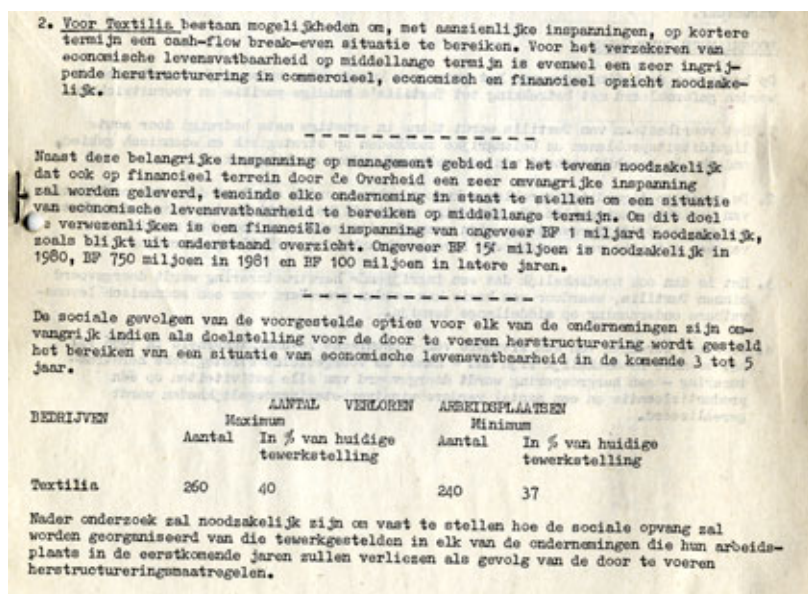
en staaksters zal eeuwig in ‘t geschiedenisboek van onzen strijd gegrift blijven.’ De Waarschootse sociale strijd was echter zeker nog niet gestreden en ging de komende jaren onverminderd – zij het op minder grote schaal – verder.

VERVAL EN HERORIËTERING VAN DE TEXTIELTRADITIE IN DE 20STE EN 21STE EEUW

Voor de bemiddelde nazaten van de oude aristocratische dynastie Lousbergs was het moeilijk om concurrentieel te blijven in de nieuwe moderne economische bedrijfsvoering. De Amerikaanse beurscrash in 1929 betekende een grote slag voor de familie de Hemptinne. Hoewel er in 1930 nog 6 bedienden en 525 arbeiders in dienst waren, moest de fabriek te Beke in 1931 reeds fusioneren met Société Anonyme Florida in Gent. Dit gebeurde haastig. Toch kon dit het tij niet keren en op 31 december 1934 legde Société Anonyme Lousbergs definitief de boeken neer, in hetzelfde jaar van het overlijden van Jean Baptiste de Hemptinne, zoon van Joseph de Hemptinne en laatste bestuurder van de fabriek. In 1873 hadden de families Lousbergs en de Hemptinne de Société Anonyme Florida opgericht aan het Rabot in Gent. Na de faling van Société Anonyme Lousbergs te Beke in 1934 konden verscheidene ontslagen Waarschootse wevers daar opnieuw aan de slag. Vele anderen kozen voor de andere Waarschootse weeffabrieken of deden aan huisweverij. De fabriek werd rond 1936 afgebroken. De bekende stoomketelconstructeur Société Anonyme Mahy Frères uit Wondelgem vervoerde in augustus 1936 twee stoomketels uit de Société Anonyme Lousbergs naar de Société Anonyme de Waarschoot, en één in oktober 1936 naar firma Duvieuxsart te Eeklo. Er kwam later een sociale woonwijk in de plaats van de verdwenen fabriek, die nog steeds bestaat.

Dit versterkte de marktpositie van de twee overgebleven textielfabrieken: de nichespeler Lejour en de massaproductent Société Anonyme de Waarschoot-Société Anonyme Textilia. Maar de concurrentie kwam

Een beeld uit een hele verzameling krantenfoto’s over de befaamde betogingsperiode te Waarschoot.
(  Socialistisch weekblad *De Toekomst* - 19 februari 1911)

Toen het weinig rooskleurige McKinsey-rapport over Textilia in handen van de wevers viel, veroorzaakte het heel wat deining.
(© MIAT)

vooral van buitenaf. In 1957 ging Lejour-Van De Capelle een fusie aan met de Société Anonyme de Waerschoot: de productie bleef gewaarborgd, maar de eigen fabrieksnaam verdween. Tijdens de jaren 1960 tekende het verval van de textielnijverheid in Vlaanderen zich echter stilaan maar zeker af, ook in Waerschoot. Aan het einde van de jaren 1960 eiste de crisis in de textielsector zijn tol bij Lejour-Van De Capelle. De algemene staking op 28 januari 1969 in de textieldriehoek Eeklo-Waerschoot-Sleidinge illustreerde de onzekere toekomst. In 1971 sloot het bedrijf noodgedwongen de deuren. De fabriekshallen werden erna nog als opslagplaats voor de Naamloze Maatschappij gebruikt. Maar toen tien jaar later ook de Société Anonyme de Waerschoot de riem moest afleggen, werd de oude fabriek van Lejour-Van De Capelle gesloopt. De gronden werden gemeentelijk bezit en er werd een nieuwe woonwijk gebouwd.

Voor de Société Anonyme de Waerschoot zelf zag de toekomst er iets beter uit. Rond 1980 werden in de Priorijstraat nieuwe gebouwen afgewerkt en kreeg de dochteronderneming Textilia 500.000.000 frank staatssteun. Er werd tevens een McKinsey-onderzoek uitgevoerd naar de rendabiliteit van het bedrijf. Toen het rapport echter via leden van de Partij van de Arbeid in handen van de wevers viel, bleken de resultaten allesbehalve bemoedigend. Niet veel later liep het mis, want op 17 december 1981 – na de laatste arbeidersbetoging in Waerschoot op 28 maart 1981 – werd de overname van Textilia getekend en werd de Verenigde Eeklose Weverijen de nieuwe eigenaar. Hierna werd het bedrijf Société Anonyme de Waerschoot, dat ooit de trots van Waerschoot uitstraalde en het orgelpunt vormde van een eeuwenlange weeftraditie, grotendeels afgebroken.

De kleine weverijen

De grote fabrieken combineerden steevast het beste van de twee werelden en lieten een reizende werkne-

mer huisgeweven stoffen opkopen. Lejour bijvoorbeeld heeft dit steeds gedaan. Toen de fabriek van Lousbergs in Beke het faillissement aanvraagde, zochten de meeste werkloze wevers de Gentse en Waarschootse textiel fabrieken op. Enkelen vonden echter hun toevlucht in de thuisarbeid. Wie een startkapitaal had, kon zelf een kleinschalige weverij uitbouwen en eventueel beroep doen op deze thuiswevers door hun weefsels op te kopen. Dit bleek een nieuwe tendens van ondernemen in de Waarschootse textielnijverheid.

Deze kleinschalige weverijen waren ontstaan tijdens het interbellum, toen het aantal elektriciteitsaansluitingen exponentieel steeg. Door een technische en praktische scholing in de Waarschootse nijverheidsschool, waren wevers in staat om op zelfstandige basis hoogstaande weefsels te maken op elektrische weefmachines. Deze productiemethode was veel goedkoper, milieuvriendelijker en kleiner: her en der konden kleine weverijen ondergebracht worden, achter een huis of tussen huizen in. Meestal kwamen deze initiatieven van oud-meestergasten uit de grote weverijen. Het gebeurde echter dat de dunne muren en vloer het geratel en de trillingen van de getouwen niet konden tegenhouden...

Leon Speeckaert was tot de sluiting van de firma Lousbergs bestuurder in de Hemptinnes fabriek. In 1936 kreeg hij van het provinciebestuur de toelating om een mechanische weverij op te richten in Beke. Het bedrijf werd ondergebracht in het voormalige kasteeltje waar in 1841 familie De Schepper de eerste Waarschootse fabriek had. Het bedrijf van Speeckaert is het bekendste van de kleine Waarschootse gemechaniseerde bedrijven. In 1940 werkte hij met elf arbeiders. Op het hoogtepunt in 1966 – meteen het sluitingsjaar – telde zijn bedrijfje niet minder dan veertig getouwen.

Toch waren er nog tal van andere initiatieven. Hoewel enkele bedrijfjes na de Tweede Wereldoorlog de deuren sloten, kwamen er tot het midden van de 20ste eeuw toch nog een paar bij. Vandaag de dag zijn deze kleine textielbedrijfjes en eenmansweverijen echter verdwenen. Hier en daar kan men nog een vervallen fabriekszaaltje terugvinden.

Over pendelarbeid en huisvesting

De werkgelegenheid in Waerschoot bereikte een hoogtepunt rond 1930 met ruim 2000 werknemers, arbeiders en bedienden, verdeeld over vier weefabrieken. Dit was tevens het moment waarop de traditionele thuisarbeid wegdeemsterde. Na een verval door het failliet van de Hemptinne en de Tweede Wereldoorlog volgde in de jaren 1960 een laatste bloeiperiode. In theorie was er eind 19de eeuw reeds werkgelegenheid in de mechanische katoenweverijen voor alle wevers uit het dorp. Maar de bijzondere uitbreiding van de textielindustrie vormde ook een grote aantrekkingskracht voor arbeiders in naburige

Links: De toegangspoort tot 'Büchenwald' eind 1992, vlak voor de sloop.

(© Collectie Bart Bonne)

Onder: Arbeidershuisjes in de Nieuwstraat.

(© Collectie Amaat De Block)

gemeenten. Heel wat wevers uit het Meetjesland maakten het werkvolk in de Waarschootse fabrieken uit. De immigratie- en emigratiesaldi tonen aan dat deze wevers zich hier meestal niet kwamen vestigen: de goed ontsloten transportmogelijkheden stimuleerden een bloeiende pendelarbeid. Voor de Waarschootse wevers was er evenwel een huisvestingsbeleid nodig.

Een uniek ooggetuigenverslag toont de leefomgeving van de voltijdse 19de-eeuwse katoenwevers. In een brief aan de Provinciale Geneeskundige Commissie van 28 mei 1841 schreef dokter Charles Van Waesberghe – die instond voor de pokkeninenting – over jonge Waarschootse kinderen die ingeschakeld werden in de weefnijverheid. Zij moesten in al te vochtige en lage woningen werken en dit was ontegensprekelijk nefast voor hun gezondheid. Deze woningen waren eigenlijk niet meer dan donkere wevershutten met een totaal gebrek aan zonlicht. Deze verkrotting en kleine huisjes bevonden zich voornamelijk in de dorpskern. De industrialisering op het einde van de 19de eeuw heeft dit patroon alleen maar verscherpt. Van toen af ontstonden er Waarschootse beluiken. Gentse textielbaronnen en investeerders kochten hele wijken op, lieten deze verkavelen en trokken er vaak armtierige arbeiderswoningen op. Deze talrijke woongelegenheden bevonden zich meestal in de nabijheid van de fabriek. Het waren oorspronkelijk niets anders dan omgebouwde stallingen en 'kotterijen' met geen enkel comfort, maar waarvoor heel hoge pacht werd gevraagd. De patroons en/of verhuurders hadden directe controle over hun huurder-werknemers. Deze uitbuiting heeft geleid tot het omvormen van het Waarschootse landelijke karakter

tot heuse industriewijken. Dit karakter leeft nog steeds door en sinds de tweede helft van de 20ste eeuw doen de opeenvolgende gemeentebesturen er alles aan om het juk van het 'lelijke' Waarschoot van zich af te werpen. In het eerste kwart van de vorige eeuw werd een meer sociaal beleid toegepast door baron en volksvertegenwoordiger Van Ackere, bestuurder van de Société Anonyme de Waarschoot. Hij investeerde in 'coquette' arbeiderswoningen met meer comfort, die de trouwe huurders na verloop van tijd konden overkopen. Toch kon men het etiket van arbeiderswijkbewoner niet van zich afschudden. Toen de naamloze maatschappij na de Tweede Wereldoorlog een moderne woonwijk met monumentale ingangspoort neerplante, bedachten ex-gedepor-teerden de wijk zelfs met de spotnaam 'Büchenwald'. Dit staat in schril contrast met de buitenverblijven en villa's die Gentse patroons her en der in Waarschoot lieten bouwen. De statige burgerwoningen tonen vandaag de verdwenen glorie van het Gentse kapitaal.

B&T Textilia: Waarschoots laatste textielvestiging

In 1912 werd onder de beschermende vleugels van de Société Anonyme de Waerschoot een nieuwe firma opgericht: Société Anonyme Textilia. Textilia was gehuisvest in de gebouwen van de Société Anonyme de Waerschoot en zou zich gaandeweg specialiseren in veloursstoffen. Daaraan dankte het de vroegere bijnaam 'het Pannekot'. In 1925 werd het bedrijf een zelfstandige onderneming met een eigen gebouw op de Oostmoerkouter. Vandaar de andere bijnaam 'de Kouter'. Haar geschiedenis verliep zowat parallel met deze van de Société Anonyme de Waerschoot. In 1930 werkten er in Textilia in totaal 363 werknemers. Er waren 335 machines werkzaam waaronder scheermolens, papmachines, draaibakken en getouwen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef Textilia draaien en werd er kunststof voor Duitsland geweven. Het aantal werknemers lag er lager dan in de Société Anonyme de Waerschoot.

In de jaren 1970 ging het eveneens bergaf met Textilia. Op 26 september 1977 fuseerde het bedrijf met de Société Anonyme de Waerschoot: het behield de naam Textilia, maar het ging steeds verder bergaf. Van de tweeduizend werknemers van vóór de fusie bleven er nog maar zevenhonderd over. Zij werden tewerkgesteld in vijf productiesectoren: huishoudlinnen, meubelstoffen, kledingweefsels, industriële toepassingen en een garensponnerij. De interna-

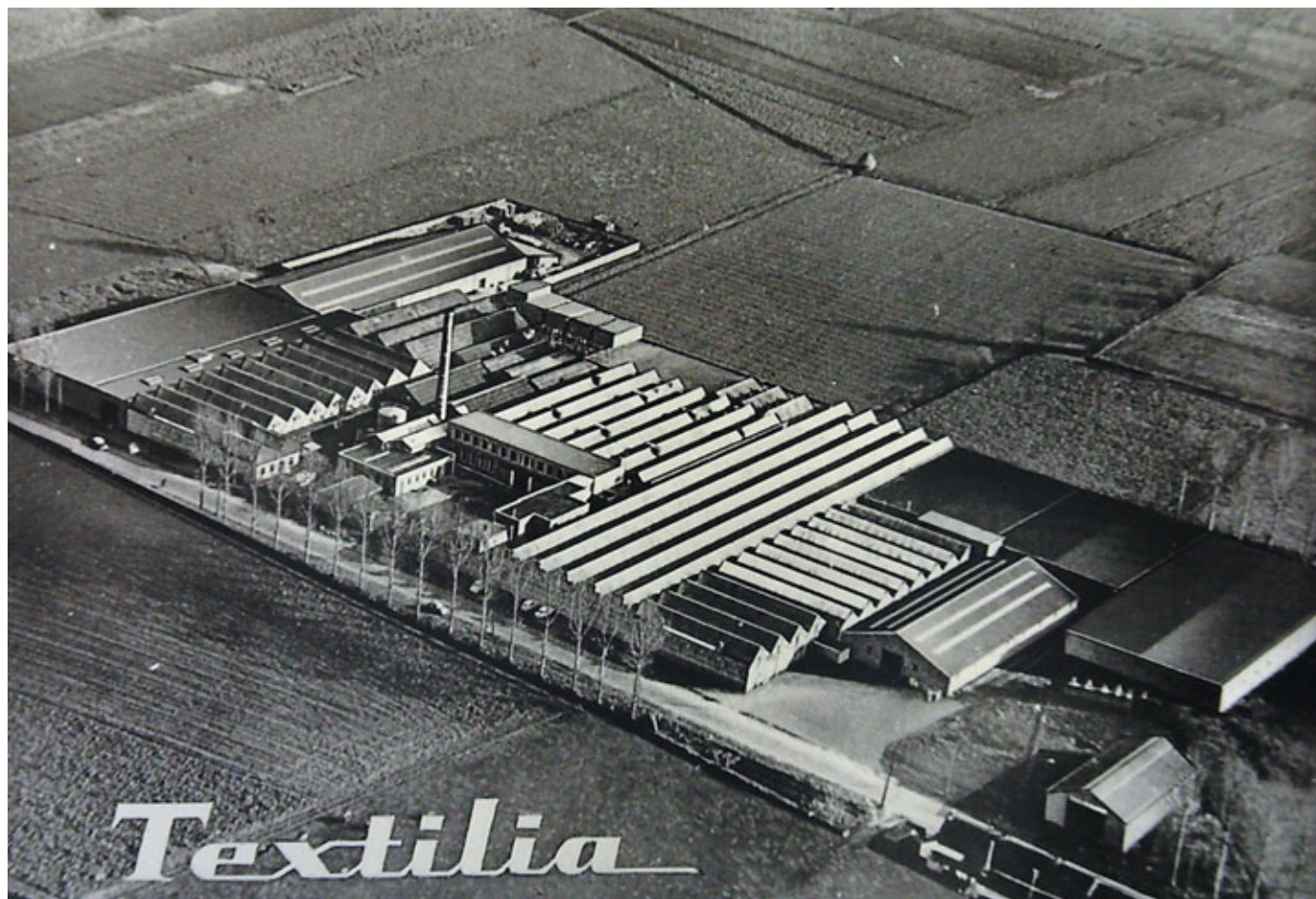
tionale afzetmarkt bleek uit de naam: N.V. Textilia Industries. Maar ondanks staatssteun waren de glorie-dagen van Textilia definitief voorbij en drong een heroriëntering zich op. Textilia stelt zich vandaag de dag als een bescheiden bedrijf op en die schaalverkleining werpt zijn vruchten af. De vennootschap is hernoemd naar B&T Textilia en in het bedrijf wordt anno 2012 werk verschaft aan een vijftigtal werknemers. Verschillende textielarbeiders werken in ploegensysteem en bedienen 24 weefgetouwen. B&T Textilia is als middelgrote onderneming gespecialiseerd in het hogere marktsegment van decoratietextiel. Door het gemotiveerde personeel en de nodige creativiteit brengt het bedrijf ambachtskunde, kwaliteit en design aan de man.

Begin 21ste eeuw werd een KMO-zone opgestart naast de gebouwen van B&T Textilia. Verschillende kleine en middelgrote ondernemingen vestigden zich er, maar geen enkele ervan oefent textielactiviteiten uit. B&T Textilia is de laatste textielonderneming van de rijke Waarschootse weefgeschiedenis.

De internationale weerklink van het Waarschootse textiel

Als traditioneel lijnwaaddorp binnen het Gentse proto-industriële netwerk, maakte de Waarschootse weverij een kleine schakel in een groot wereldsysteem uit. Vanuit de Gentse Vrijdagsmarkt werd linnen (en laken) verhandeld naar de verschillende continen-

Luchtfoto van textielbedrijf Textilia in de jaren 1960.
(© Collectie Amaat De Block)

ten. Na de Franse periode werd de binnenlandse afzetmarkt decennialang belangrijker dan het buitenland. Op het eind van de 19de eeuw kwam daar de koloniale handel bij. Omdat koning Leopold II het Belgisch katoen een monopolie op de Kongolese markt gaf, maakte de kolonie vanaf 1890 een steile opgang als exportgebied. Ook in de Société Anonyme de Waarschoot werden stoffen voor de Vrijstaat Congo geweven. Concurrent D'Heygere liet er zelfs vanuit Waarschoot een nieuw atelier opbouwen. Later richtte Textilia zich eveneens op het buitenland, onder meer met de slogan 'Textilia, all colors over the world'. Tegenwoordig weeft en vervaardigt Textilia nog alle soorten van decoratiestoffen in Waarschoot en de productie wordt voor 95 percent geëxporteerd naar alle uithoeken van de wereld.

'Est-ce à Waarschoot que toutes ces misères existent?'

Op het nationale forum blijft vooral de socialistische meeting voor Algemeen Stemrecht van maandag 13 januari 1902 bij, waardoor Waarschoot in het oog van een parlementaire storm terugkwam. Een twintigtal Waarschootse wevers was aangesloten bij de Gentse Vooruit en vormde een harde kern bij de betogingen voor het Algemeen Stemrecht. Tijdens de eerste weken van januari scandeerden ze elke avond hun slogans, zongen ze en deelden ze pamfletten uit: op 13 januari zou de socialistische propagandist Richard Berragan of 'de Beer van Deinze' vanuit Gent naar het dorp komen om er een aangekondigde openluchtmeeting te houden. De conservatief-katholieke burgemeester De Backer had echter geen toestemming gegeven voor deze manifestatie. Hoewel hij de Eeklose rijkswacht te paard opvorderde, stond een menigte van enkele honderden inwoners de socialistische voormannen op te wachten. Nog vooraleer Berragan van op de dorpspomp het woord kon nemen, werd hij door de rijkswachters opgepakt en in het gemeentehuis gesleurd. Nog geen half uur later arriveerde Eduard 'Millio' Stautemas met zijn aanhang van zo'n zestig manifestanten in twee koetsen – oude Gentse paardentrams, opgekocht door Anseele. Zij waren de radicale aanhangers uit de Gentse wijkclub van de Muide: bijna anarchistische havenarbeiders die het dichtst bij Waarschoot woonden en er met fakkels, spandoeken en muziek naar het dorpscentrum trokken. Daar klom hij op één van de koetsen om de menigte toe te spreken. De politiecommissaris, de veldwachter en het hoofd van de rijkswacht brachten hem hardhandig achter tralies in het gemeentehuis. Nadien werd hij naar de gevangenis van Eeklo overgebracht. De overige Gentenaars werden verplicht Waarschoot te verlaten, waarop de bevolking en de socialistische aanhangers de rijkswachters begonnen uit te jowen. Deze werden woest en de bevelhebber vroeg de commissaris van Waarschoot om het vuur te mogen openen. Commissaris Bouchier – nota bene een nakomeling van de voormalige lijnwaadfamilie – bleef gelukkig halsstarrig

weigeren. Daarop chargeerde de bereden rijkswacht met hun sabels waardoor er verscheidene gewonden vielen. Dit gewelddadig optreden maakte ophef in het hele land, onder meer door de interpellaties van Edward Anseele in het parlement. In de Kamer van Volksvertegenwoordigers werd niet alleen de escalatie besproken: Anseele beschreef het lot van alle plattelandsarbeiders aan de hand van Waarschootse voorbeelden. Hiermee wilde hij het brede draagvlak voor het algemeen enkelvoudige stemrecht aantonen; een wens die volgens hem niet alleen bij arbeiders, maar ook bij katholieke boeren en sociaal-katholieken heerste. Zo had toch de menigte in het textieldorp aangetoond.

In Waarschoot zelf bleef het onrustig en op 17 maart speelden zich gelijkaardige incidenten af, met alweer Millio in de hoofdrol. Hierop kondigde burgervader De Backer de staat van beleg af, die tot 18 april duurde. Tijdens deze periode werd de commissaris met een petitie op pad gestuurd, van huis tot huis, om iedereen te verplichten te tekenen tegen het algemeen enkelvoudig stemrecht! De petitie met minstens vijfhonderd handtekeningen werd op 24 februari 1902 aan het parlement overhandigd. Anseeles parlementaire inspanningen waren een maat voor niks geweest. En welke verkeerdelijke indruk moeten de volksvertegenwoordigers zich toen over de Waarschootse situatie gevormd hebben?

EEN UNIEK FENOMEEN IN OOST-VLAANDEREN?

Sinds eind 18de eeuw konden enkele stedelijke industriekernen zich profileren, zoals Aalst, Deinze, Dendermonde, Eeklo, Geraardsbergen, Lokeren, Ninove, Oudenaarde, Ronse, Sint-Niklaas en uiteraard Gent als motor van de eerste industrialisatiegolf. Zij vormden het industriële centrum van de veelal gemechaniseerde textielnijverheid. Waarschoot lag slechts in de periferie van deze stedelijke industrie. Hoewel in de onmiddellijke nabijheid talrijke gemechaniseerde textiel fabrieken de deuren openden, bleef

Pentekening van de socialistische meeting uit het katholieke propagandablade 'de Voorwacht'. In het midden kan men Millio herkennen.
(© Gemeentearchief Waarschoot)

Waarschoot een cruciale schakel in het landelijke proto-industriële kerngebied waar haast uitsluitend thuis met de hand geweven werd.

De eerste rurale industrialisatiegolf werd er gekenmerkt door de nog schuchtere oprichting van de eerste fabrieken op het platteland met een diepgewortelde weverstraditie. Er kwam kapitaal uit het Waasland aan te pas, maar de fabriek werd wel ter plaatse door de investeerders bestuurd. Hoewel Hebbelynck zich wel op Gent bleef focussen, was zijn initiatief op het platteland wegens het ontbreken van machinale weefgetouwen niet erg risicovol of grootschalig. De productiecapaciteit van het fabriekswerk was relatief gering en het merendeel van de Waarschootse beroepsbevolking bleef voltiids thuiswever. De vele arbeidskrachten werden ingeschakeld door Gentse fabrikanten, die de voordelen van de huisnijverheid ten volle benutten. Het Gentse katoenbedrijf breidde zich op die manier uit tot Waarschoot, Wetteren, Evergem, Sleidinge, Zomergem en zelfs tot Tielt en Ardooië. Door de uitzonderlijke loonafhankelijkheid werd de plattelandsgemeente steevast zwaar getroffen door commerciële crisissen. Niet onterecht stelde het nijverheidscomité begin 1844 dat 'Waarschoot, eene uytzondering bij alle de overige der provincie' vormde. Anders dan bijvoorbeeld omliggende dorpen, waar proto-industrie en aanvullende landbouwactiviteiten (nog) hand in hand gingen. In vergelijking met andere Oost-Vlaamse proto-industriële dorpen of stedelijke kernen kende Waarschoot beslist een late mechanische industrialisatie. Zo telde de naburige provinciestad Eeklo sinds het begin van de 19de eeuw reeds tal van kleine (lijnwaad)fabriekjes in handen van lokale investeerders. Een plaatselijke, diep-

gewortelde proto-industriële verankering gaf met andere woorden niet noodzakelijk de aanleiding tot een vroeg modern industrialisatieproces.

In een tweede golf richtten slechts enkele Gentse katoenbaronnen – de industriële grootheden van hun tijd – enorme plattelandsfabrieken op om op die manier de stedelijke sociale conflicten te ontvluchten. Waarschoot bleek een pioniersrol te vervullen. Enkel buurgemeente Sleidinge is in enige mate vergelijkbaar. Later investeerden de katoenbazen tevens in de mechanisering van bestaande textiel fabrieken, zoals in Oudenaarde en Ronse. Maar de komst van het Gentse kapitaal bracht ook vele problemen van de steden naar het platteland.

Pieter De Reu (°1985) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Gent. Hij ging in 2008 aan de slag bij het Rijksarchief en publiceert voornamelijk over het Belgische belastingverleden en de wordingsgeschiedenis van de fiscus. Samen met erfgoedzorgert Bart Bonne schreef hij onlangs een synthese van het Waarschootse textielverhaal.

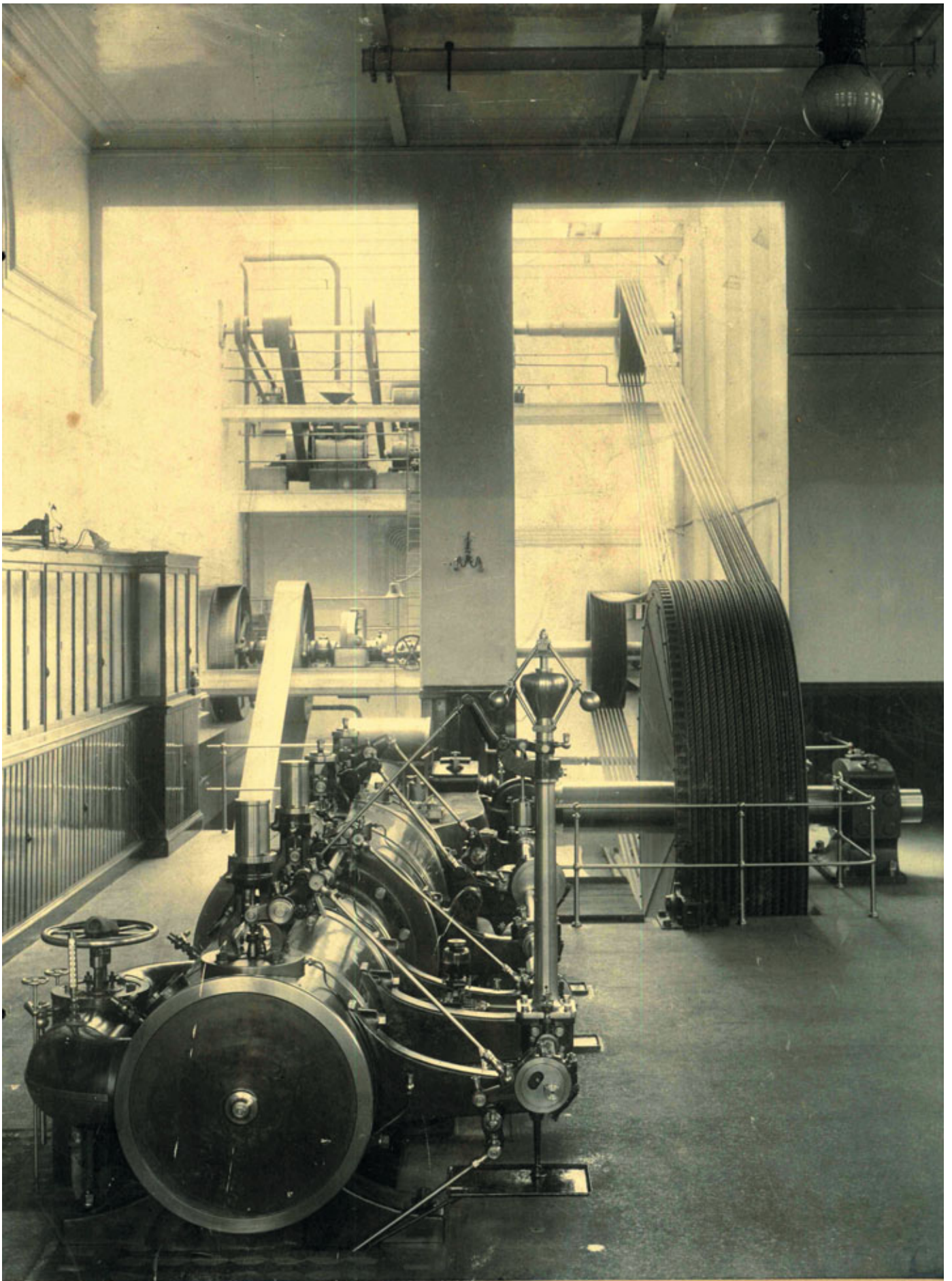
Links: De oude fabriekshallen van D'Heygere, gebruikt als stapelplaats van de Société Anonyme de Waarschoot.

(© Collectie Bart Bonne)

Pagina 29: De machinekamer van de spinnerij Société Anonyme de Waarschoot.

(© Collectie Bart Bonne)

BIBLIOGRAFIE

Deze bijdrage is een herwerking van de brochure 'De helden en antihelden van de Waarschootse textielgeschiedenis' die de cultuurdienst van Waarschoot in het voorjaar van 2012 liet verschijnen. Daarin kan de lezer gedetailleerde referenties aan het literatuur- en archiefonderzoek terugvinden.

1. Voornaamste archieven

- Gemeentearchief Waarschoot
- Kerkarchief Waarschoot
- Rijksarchief Gent
- Rijksarchief Beveren
- Kadasterarchief Gent
- Stadsarchief Eeklo
- AMSAB - Instituut voor Sociale Geschiedenis
- Liberaal archief
- KADOC - Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving

2. Literatuur

- AVANTI, Een terugblik. Bijdrage tot de geschiedenis der Gentsche arbeidersbeweging (*Gent 1930*).
- BASTIN Julia, De Gentse lijnwaadmarkt en linnenhandel in de XVIIe eeuw, in *Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde (Gent 1968) 131-162*.
- BONNE Bart, Textielverleden Waarschoot (*Waarschoot 1996*).
- BONNE Bart, Waarschoots textielverleden, in *Heemkundige bijdragen uit het Meetjesland (Eeklo 1998-1999) 2 edities*.
- BONNE Bart, *Witte boorden, blauwe kielen. Schets van het ontstaan van de arbeidersbeweging te Waarschoot*, in *Heemkundige bijdragen uit het Meetjesland (Eeklo 2002) jaargang 16, nr. 1, 30-42*.
- BONNE Bart & DE REU Pieter, *De helden en antihelden van de Waarschootse textielgeschiedenis (Waarschoot 2012)*.
- BOON Koen, *De sociaal-economische transformatie van Sint-Niklaas-Waas, 1780-1850 (Gent 1987) onuitgegeven licentiaatsverhandeling*.
- BRIAVOINNE N., *De l'industrie en Belgique (1839) deel 1*.
- COPPEJANS-DESMET Hilda, *Incidenten rond*

de constructie van de eerste mechanische weefgetouwen te Gent, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent (Gent 1959) jaargang 13, 163-177*.

- DE COCKER Frederik, *Le petit Verviers. De textielindustrie in Eeklo (1794-1940) (Eeklo 2003)*.
- DE CRAENE Désiré, *Waarschoot sedert 1830 (Gent 1893)*.
- DE MUYNCK Gilbert, *Waarschoot door de jaren heen. Kijkboek met radiotoespraken (Waarschoot 1989)*.
- DE REU Pieter, 'Arm Waarschoot'. De ontmanteling van de rurale samenleving in een atypisch textieldorp (*Gent 2007) onuitgegeven licentiaatsverhandeling*.
- DE REU Pieter, *Waarschoot, en de proto-industriële verankering. 'Waarschoot, eene uytzondering bij alle de overige der provincie', in Heemkundig Erfgoed Waarschoot (Waarschoot 2009) jaargang 29, nr. 1, 14-25*.
- DE VOS Achiel, *Geschiedenis van Waarschoot. Deel 1: Waarschoot voor de Franse revolutie (Waarschoot 1990a)*.
- DE VOS Achiel, *Geschiedenis van Waarschoot. Deel 2: Waarschoot in hedendaagse tijden (1796-1989) (Waarschoot 1990b)*.
- DE WILDE Bart, *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen (Tielt 1983)*.
- DE WILDE Bart, *Witte boorden, blauwe kielen. Patroons en arbeiders in de Belgische textielnijverheid in de 19e en 20e eeuw (Gent 1997)*.
- DE WITTE Paul, *De geschiedenis van Vooruit en de Gentsche socialistische werkersbeweging sedert 1870 (Gent 1898)*.
- DHONDT Jan, *L'industrie cotonnière gantoise à l'époque française, in Revue d'Histoire moderne et contemporaine (Parijs 1955) deel 2, 233-279*.
- DUBOIS Ernest, *L'industrie du tissage du lin dans les Flandres (1900)*.
- GERARD Emmanuel (red.), *De Christelijke Arbeidersbeweging in België, 1891-1991 (Leuven 1991) 2 delen*.
- HETVOLK (red.), *Beknopte geschiedenis van de christene Textielorganisatie in België, van haar bestaan in de eerste 25 jaren, 1887-1912 (Gent 1913)*.
- JACQUEMYNS Guillaume, *Histoire de la crise*

économique des Flandres (1845-1850) (*Brussel 1929*).

- *LAMBERT Koen*, Industrialisatie in een plattelandsgemeente. Effecten op bevolking en arbeid te Sleidinge (1820-1914), in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (Gent 1984) jaargang 15, nr. 3-4, 381-420*.

- *LAMBERTS Emiel*, Joseph de Hemptinne: een kruisvaarder in redingote, in *LAMBERTS Emiel (red.)*, De kruistocht tegen het liberalisme. Facetten van het ultramontanisme in België in de 19e eeuw (*Leuven 1984*) 64-109.

- *LIEVENS Karel*, De industrialisatie van Waarschoot. Textielindustrie in een plattelandsgemeente op het einde van de 19e eeuw (*Gent 2005*) onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

- *MEERTS Charles*, Géographie de la Belgique d'après le traité de paix du 19 avril 1839 (*Brussel 1841*).

- *REYNIERS Hubert*, De huisweverij te Zomergem en Waarschoot: een vergelijking, in *Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed Waarschoot (Waarschoot 1999-2001) 7 edities*.

- *ROGGHE Paul*, Een eeuw Eeklo; Proeve van een sociaal-economische geschiedenis (1830-1930) – Ontstaan en doorbraak van het socialisme, in *Appeltjes van het Meetjesland (Maldegem 1971) jaargang 22, 157-249*.

- *RYCKAERT Maurice*, De huisweverij te Zomergem, in *Appeltjes van het Meetjesland (Maldegem 1973), jaargang 24, 146-205*.

- *SABBE Etienne*, De Belgische vlasnijverheid. Deel 1: de Zuidnederlandse vlasnijverheid tot het Verdrag van Utrecht (*Kortrijk 1975a*).

- *SABBE Etienne*, De Belgische vlasnijverheid. Deel 2: van het verdrag van Utrecht (1713) tot het midden van de XIXe eeuw (*Kortrijk 1975b*).

- *SCHOLL S.*, Bijdragen tot de geschiedenis der Gentse arbeidersbeweging. Deel 1: 1815-1875. Levensstandaard, werkstakingen, werkrechtensraad (*Brussel 1957*).

- *SCHOLLIERS Peter & GUBIN Eliane*, La crise linière des Flandres. Ouvriers à domicile et prolétariat urbain (1840-1900), in *Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis (Brussel 1996) jaargang 74, nr. 2, 365-401*.

- *SCHOLLIERS Peter*, Usines transplantées? La (dé)localisation de l'industrie cotonnière en Flandre à la fin du XIXe siècle, in *Revue du Nord (2008) 576-601*.

- *VAN DEN ABEELE Remi*, Rede uitgesproken voor de fabriekswerkers van Waarschoot (*Gent 1894*).

- *VANDEN BOGAERDE André Jean Louis*, Proef op de aanmoediging en uitbreiding der linnenweverijen, in Oost-Vlaanderen, gevolgd van de tienjarige optelling van al de op de markten van Oost-Vlaanderen verkochte lynwaden (*Gent 1840*).

- *VANDENBROEKE Chris*, De proto-industriële en de industriële ontwikkeling van België in het kader van de internationale historiografie, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis (Gent 1985) 310-323*.

- *VANDERVELDE Émile*, L'exode rural et le retour aux champs (*Parijs 1910*).